

К. ПЛАТОНОВ

ПО ОКОЛИЦЯХ
ХАРКОВА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Ціна 20 коп. (Р)

A567740

V.N. Karazin Kharkiv National University

01133012

УКРАЇНСЬКЕ ЕКСКУРСІЙНЕ ТОВАРИСТВО

91c
h-37

К. ПЛАТОНОВ

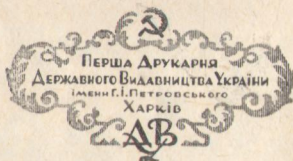
ПО ОКОЛИЦЯХ ХАРКОВА

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1929

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр Друку“, „Картковому репертуарі“ та інш. покажчиках Української Книжкової Палати

БІБЛІОТЕКА
Д-р Іван Караванський
1922 рік

8 3979 (14)

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ХНУ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА
Inv. № A567740

Укрголовліт № 2242 к. 30/V 1929.

Зам. № 1552.

Тираж 5.000.

„Что за пыль в Харькове, ужас!“

В. Г. Белинский

Думка, що в околицях Харкова „нікуди поїхати і нема на що подивитися“, поширена і вкоренилася в широких колах харківчан. Зрозуміло, Харків своїми околицями далеко відступає перед Москвою або Ленінградом з економічного та культурно-історичного погляду. Але саме через це, через майже цілковиту відсутність або, точніше, уриваність широкої демаркаційної смуги, що, як правило, оточує великі міста, Харків переважає їх багатством природних умов, краєвидом, природою. Буквально в декількох верстах від міста (наприклад, степові схили Нового Харкова, Безлюдівський бір) можна спостерігати той чи інший ландшафт, майже цілком неспотворений впливом міста.

Але харківчани в масі й тями не мають про ці мало модні місця. Одна з причин цього—це надзвичайна недостача екскурсійної літератури по околицях Харкова. Крім окремих статей, не густо розкиданих на сторінках спеціальних журналів, тут можна зазначити лише „По окрестностям г. Харькова“, вип. I, Харків, 1916 р., за редакцією проф. Арнольдї, „Весенние экскурсии в окрестностях г. Харькова“ Шидловського і Котова за редакцією В. І. Талієва (надруковано також в 1916 р.), і „Весняний провідник в околицях м. Харкова“, Котов, 1925 р. Але всі ці книги мають, поперше, суто природничо-історичний ухил, а по-друге (крім останньої), є бібліографічна рідкість.

Складаючи цю книгу, ми не ставили собі завдання дати вичерпний, всебічний опис околиць Харкова. Ми хотіли лише показати, що в околицях Харкова є куди поїхати і є

на що дивитися. Хотіли дати ряд конкретних місць — їх опис і можливості використати.

Вважаємо, що не зайве тут, крім наведеної екскурсійної літератури, згадати про низку книг, де є ті чи інші (зокрема, історико-економічні) дані про околиці Харкова :

Д. І. Багале́й — „История Харькова за 250 лет его существования“. Харьков, 1905 год.

Д. І. Багале́й — „Археологические карты Харькова“ і низка інших робіт, перелік їх див. в „Ювіл. збірн. УАН'у“. Київ, 1927 рік.

Гусев — „Харьков, его прошедшее и настоящее“.

Кованько — „Описание Харьковской губернии“ (Харьковские Губернские Ведомости, 1857 р.).

Семенов-Тяньшанский — „Географическое описание нашего отечества“. Том VII, „Малороссия“, 1903 г.

В. Я. Талиев (ред.) „Природа и население Слободской Украины“ (збірник — Харьков, 1908 год).

Филарет — „Историко-статистическое описание Харьковской Епархии“.

Устинов — „Описание гор. Харькова“, 1881 год.

„ — „Хронология Харьковской губернии“.

„ — „Литература о Харьковской губернии“ (библиографический указатель) — Харьков, 1897 год.

Коли маєте день відпочинку і бажаєте вирватися з міста, то незалежно від того, чи ви самі, чи вас ціла група, колектив, ви повинні постаратися насамперед чітко усвідомити, яку форму надаєте ви своєму прагненню, яку мету ви собі ставите. Лише коли ви таким чином цілком усвідомите собі мету, ви зможете вибрати місце, маршрут, зробити повноцінну подорож і повернутися з почуттям задоволення. Особливо це має вагу тоді, коли ви є організатор групи.

Ви можете прагнути лише відпочити, приємно вжити час — прогулятися. Зрозуміла річ, що і місця, і маршрути подорожів повинні відповідати вашим прагненням.

Або ж ви можете мати певну тематичну мету — оглянути, ознайомитися з тим чи іншим місцем або питанням.

Це буде, залежно від методи досягнення цієї мети, туризм або екскурсія. І зрозуміло, в цьому випадку місця, відвідуваними вами, повинні трохи відрізнятись від попередніх.

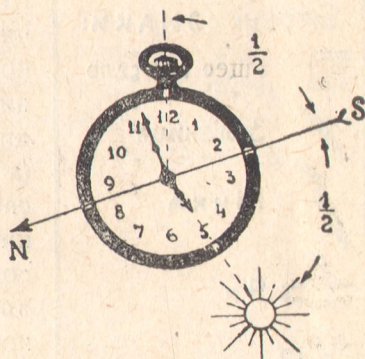
Для повного успіху групової подорожі мало усвідомити мету — потрібні деякі організаційні заходи. У відповідних розділах книги ми схематично наводимо найпосутніші моменти для організації і переведення, головним чином, групових подорожів. Одинці ж і невеликі групи, відкинувши ряд непридатних для них вказівок, все ж, нам здається, найдуть і для себе корисні поради.

Практично цим довідником слід користатися так: визначивши своє цільове наставлення, змістом находимо відповідний розділ (велотуризм, прогулянки і т. п.). У цьому розділі подано короткі поради, як організувати і провести відповідну подорож, розгляд можливостей, що дають околиці Харкова для даної мети взагалі і зокрема, залежно від пори року. В таких розділах буде дано деякі конкретні маршрути і посилання на §§, де описано відповідні місця в загальному розділі, і мапи описаних місцевостей.

Користуючись з мапи якогось місця, треба насамперед знайти це місце на загальних мапах околиць Харкова та залізниць. Це дозволить визначити дане місце щодо Харкова та інших околиць. Країни світу позначено на кожній мапі

Мал. 2

Мал. 1

стрілкою, N — північ, S — південь.

Щоб орієнтуватись за мапою на місці, треба брати під увагу становище щодо Харкова (перевірити за загальною мапою, запам'ятати напрям руху потягу, що привіз вас, знайти на мапі попередні станції), загальний напрям залізничної

лінії (не збитися дрібними кривинами, що їх не бере на увагу масштаб мапи) і, нарешті, країни світу—останнє дає найбільшу точність. Тому, а також і через те, що, описуючи місця та маршрути, ми безпосередньо згадуємо

Мал. 3

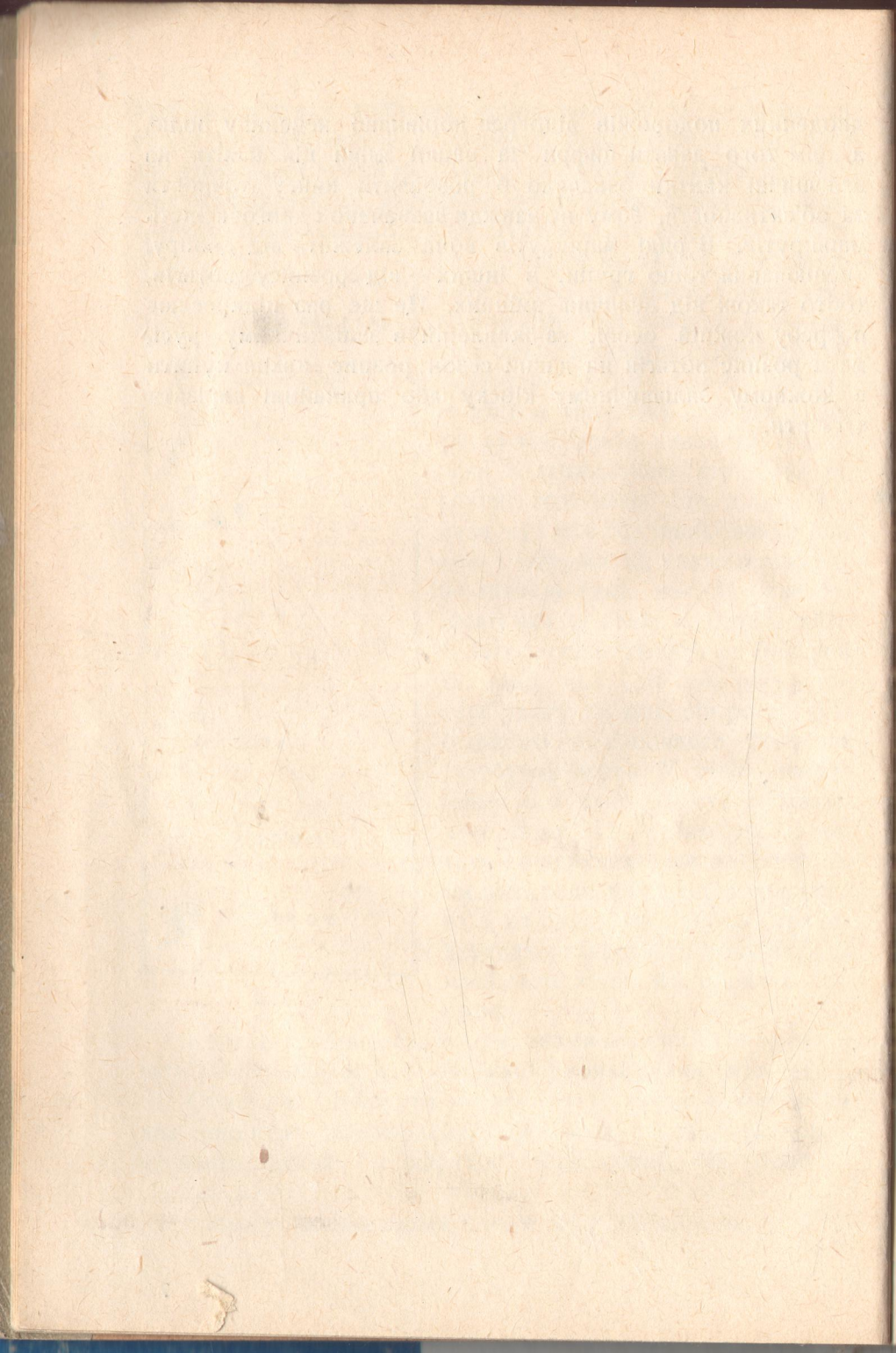
„на південь“, „на південно-захід“ і т. п., вважаємо за потрібне зазначити деякі можливості визначати країни світу без компасу. У соняшний день можна визначити за годинником дуже точно південь (а звідси, звичайно, і решту країн світу) так: треба покласти годинника годинниковою стрілкою до сонця; тоді лінія, що ділить на двоє кут між годинниковою стрілкою і цифрою 12, завжди показує на південь (див. мал. 1). Увечері північ вказує полярна зірка; знайти її легко, орієнтуючись на Великий Віз (див. мал. 2). У лісі слід звертати увагу на мох, він росте здебільшого з північного боку на стовбурах дерев. У степу на каменях мох також росте з північного боку. По селах орієнтуватися по церквах—вівтар їхній завжди виходить на схід, а головний вхід на захід. На окремо стоячих деревах з південного боку завжди найбільше гілля й корона найгустіша.

Крім того, користуючись доданими мапами*, треба пам'ятати такі (загальні для всіх мап) умовні знаки (мал. 3):

Описуючи маршрути, ми всупереч звичаю замовчували два моменти—кошторисний, фінансовий і питання довготривалості деяких маршрутів. Фінансовий бік одно-чи

* Мапи та малюнки вміщені в тексті роб. Г. Н. Сартиссон,

дводенних подорожів відіграє порівняно невелику ролі, а крім того давати цифри за нашої зміни цін навіть на залізничні квитки означало б позбавити книгу точности та об'єктивности. Тому не завжди зазначено і довгочасність маршрутів. В ряді маршрутів вона залежить від добору, тренювання тощо групи, в інших — від розпису потягів, тобто також від величин змінних. Це ще раз підкреслює потребу кожній особі, зацікавленій в залізничному русі, мати розпис потягів на даний сезон; розпис можна купити в кожному залізничному кіоску або принаймні вирізати з газети.

ОКОЛИЦІ ХАРКОВА

Коли запитати першого-ліпшого харківчанина про географічне становище Харкова, то майже кожний відповість — „так, на Україні, між Москвою та Кримом“... Цим туманним визначенням вичерпуються звичайно відомості харківчан у цьому питанні. Проте наша українська столиця, як і всякий інший пункт на земній кулі, має своє точне географічне становище, а саме — пересіч $50^{\circ}0'10''$ північної широти з $36^{\circ}13'43,5''$ східньої довготи, рахуючи від Гринвича (мапа I). Яке ж природне оточення Харкова? Це питання ще менш популярне серед широких кіл харківчан, і нам хотілося б трохи висвітлити його. Харків лежить в так званій лісо-степовій смузі, тобто, як показує сама назва, у місці переходу лісів, що тягнуться до нас з півночі, у безмежні південно-російські степи. Цим визначається весь ландшафт харківських околиць — часта зміна лісових ділянок на поля, полів — на бори надає йому живости та інтересу.

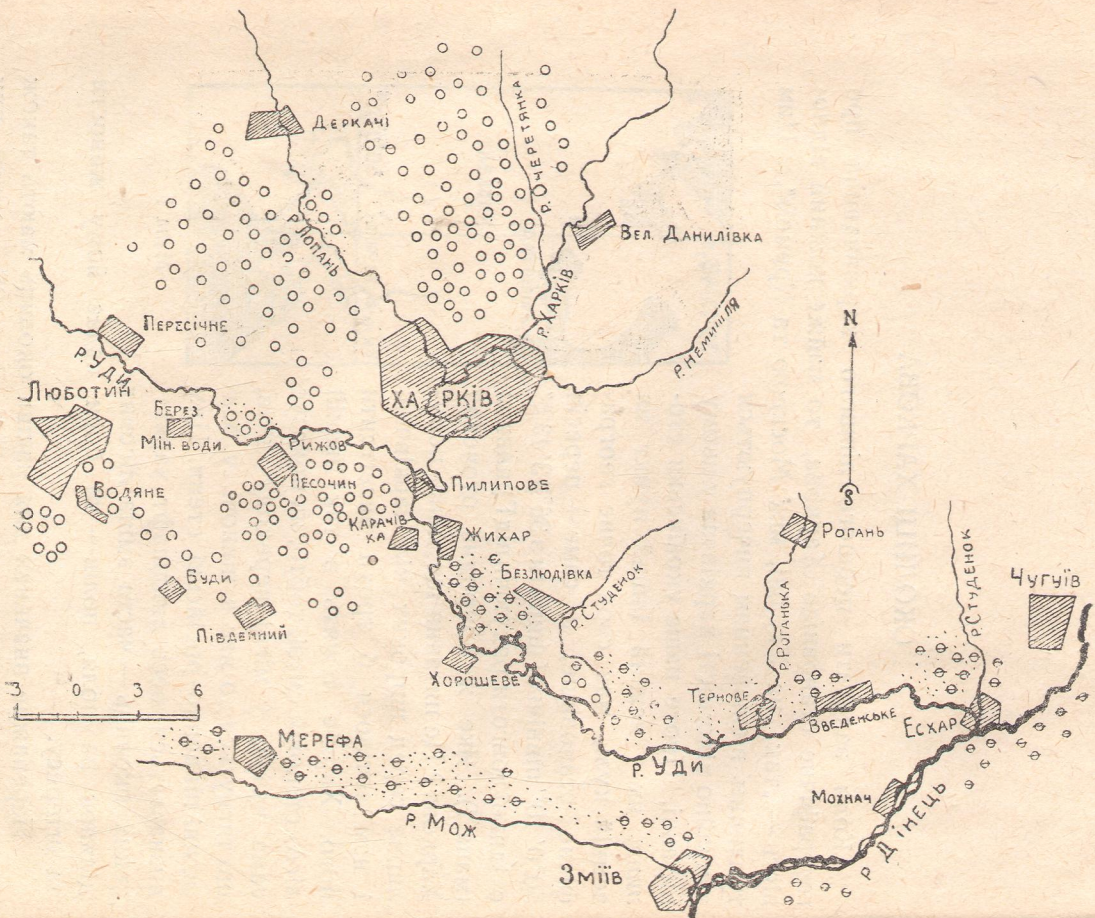
Переважне значення для наших околиць мають також ріки. Харків, як видно із доданої мапи (II), лежить при злитті р. Харків (починається в Білгородському повіті

Мапа I

Мапа III

Курської губернії, довжина 44 км) з р. Лопань (починається так само в Білгородському повіті, але західніше, довжина 90 км). Місце злиття є майже в центрі міста, трохи на південний захід від Конторського мосту. У 5 кілометрах південніше Харкова, коло с. Пилипова, Лопань так само впадає в р. Уди. Уди, правий прилив Донця, починається в Грайворонському повіті Курської губернії, довжина близько 130 км. Злившись з р. Лопанню, р. Уди тече, маючи загальний напрям на південний схід.

Недалеко Васищева приймає річку Студенок і кілометра зо 3 нижче, коло села Борового, повертає своє корито на схід. Далі, прийнявши ще два лівих припливи — річки Роганьку та Студенок, р. Уди, нарешті, впадає в Дінець в 6 кілометрах на південний захід від Чугуєва. Дінець, власне, не протікає безпосередньо околицями Харкова. Лише на сході і на південному сході він обмиває пункти, що ми їх описуємо. Але, будиши однією з головних водяних магістралей України, він, без сумніву, заслуговує на нашу увагу. Крім того, він протікає повз Артемівських гір, що не належать, правда, до найближчих околиць Харкова, але вони одне з найцікавіших місць на Україні взагалі і легко їх оглядати харківчанам.

Дінець починається в Карачанському повіті на Курщині у південній частині Середньо-Російської горбовини, на висоті 213 м над рівнем моря; тече спочатку в меридіяльному напрямі (з півночі на південь), потім трохи вище від Чугуєва раптово повертає на південний захід.

Прийнявши Уди, він продовжує триматися того самого напрямку, поки тверді породи Донецького пасма біля м. Змієва не відкинуть його на південний схід. Далі він і тече в цьому напрямі аж до впадання в Дін уже за межами України. Протягом свого більше ніж 1000-кілометрового шляху він приймає 58 припливів, збираючи воду з усієї північно-східної частини України.

Ми зупинилися трохи докладніше на описі нашої водяної системи, бо, як уже згадувалося, ріки відіграють у нашому ландшафті надзвичайно важливу роллю. В лісо-степовій смузі лісові масиви принатурені майже виключно

до річних долин — бори до лівобережних піщаних терас, листяні ліси — до високих правих берегів та вододілів. Відповідно до цього ми бачимо: на північ від Харкова простягається вододіл рік Харкова та Лопані, і, дійсно, північні околиці Харкова багаті на листяні ліси. Східні околиці мало зрошені — простягаються степові простори. На південний схід і південь від Харкова — система Уд та Дінця — по лівих берегах цих рік простягаються кращі бори наших околиць. На захід і південний захід — ландшафт пестрявий, бо хоча рік там і немає, але місцевість нерівна і невеликі ліси і переліски принатурені до ставків та ярів.

Північно-західні околиці зрощує знов р. Уди, що тече з півночі, і вони так само багаті на листяні ліси.

Майже всі описані нижче пункти харківських околиць прилягають до залізничних колій. Як видно з доданої мапи (III), від Харкова йде 6 залізничних магістралей: на північ, на Білгород (від'їзд потягів з Південного вокзалу); у південно-східному напрямі на Чугуїв (можна виїздити так з Південного вокзалу, як і з Балашовського); так само на південний схід, Донецька лінія на Зміїв (сідати на леваді Донецьких залізниць, Ліхтарний пров., трамвай Центр-Плеханівська - Заводи); на південь, на Мерефу (з Південного вокзалу); на захід, на Люботин (також з Південного вокзалу); і, нарешті, на північний захід, на Золочів також Донецька лінія (з левади Донецьких шляхів та Південного вокзалу).

Крім того, є ряд місць, куди можна пішки або іншим способом дістатися. Вони лежать переважно на північ і північний схід від Харкова, бо там, як видно на мапі, залізнична мережа найрідша. Почнемо з них.

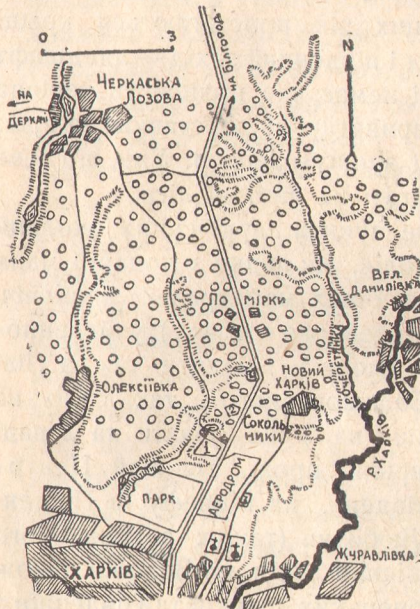
§ 1. Сокольники. (Див. мапу IV). Це одне з найближчих приступніших для відвідування місць під Харковом. Лежать Сокольники в листяному лісі, приблизно в двох кілометрах на північ від Харківського міського парку. Ліс дуже затінкуватий і повесні багатий на проліски, фіялки, тюльпани та інші весняні рослини. У лісі ж на захід від шосе — ставок, для купання не придатний, але досить мальовничий. Ще далі на захід ліс спускається в так

званий Свічний (Саржин) Яр. У цьому яру свічний завод і є колодязь з питною водою. Воду можна дістати, і не спускаючись у яр, у будинках відпочинку, розташованих на узліссі недалеко від ставка.

На північ від ставка в глибині лісу можна почути різноголосе собаче гавкання. Це — розплідник розшукних собак—Каррозшуку (2). Роз-

плідник можна оглянути, маючи спеціальний дозвіл. На південь від будинку відпочинку, між Сокольничим лісом і міським парком, йдуть сажанки Комгоспівської шкілки (1). Тут цікаво ознайомитись з питаннями садівництва.

Поїхати в Сокольніки можна або автобусом, що ходить від парку до Помірок і зупиняється у Сокольничках, або пішки. Приїхавши до парку трамваем або автобусом, треба йти просто Білгородським шосе до першого лісу, що по обидва боки шосе. Це і є Сокольніки.

Мапа ІV

§ 2. Помірки. (Див. мапу ІV). Це дачна місцевість в 6—7 км на північ від Харкова по Білгородському шосе. По обидва боки шосе розтягається досить старий ліс, що на південь безпосередньо переходить в Сокольничий. У лісі багато соняшних галявин, затінкуватих ярів і багато весняних рослин. Купання немає, але на захід кілометрів зо 3 від шосе є ставка.

Приїхати у Помірки можна автобусом, що йде від парку до самих Помірок. Автобус зупиняється біля будинків відпочинку. Тут біля самої автобусної зупинки є крамниці, де можна дістати харчі.

§ 3. Новий Харків. (Див. мапу IV). Чудова місцевість кілометрах у двох на північний захід від Харківського міського кладовища. Виселок Новий Харків лежить у підніжжя схилу високого правого берега річки Харків. По цьому

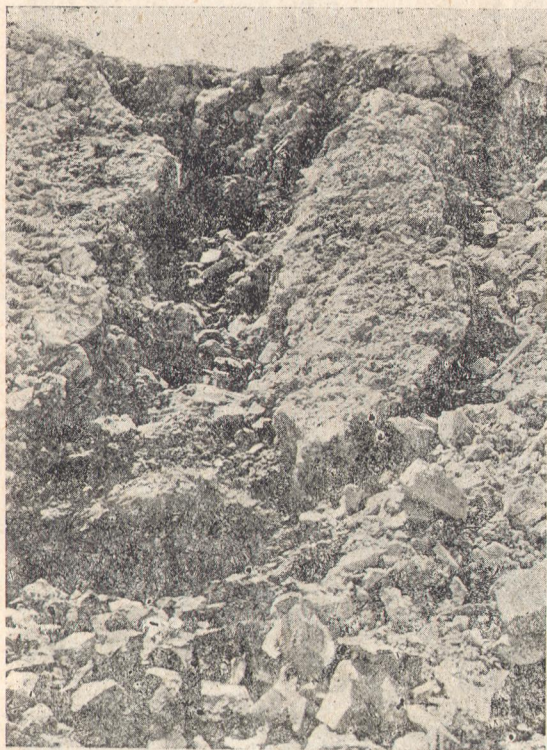

Фот. Стахорського

Новий Харків. Ліс

самому схилу вгору тягнеться дуже мальовнича балка, з невеликим, але густим і тінистим лісом. У лісі багато весняних рослин. Ліс кінчається на вершині балки; недалеко від узлісся його — радгосп і висока біла водонапірна вежа харківського водогону. Вежу можна з дозволу сторожа оглянути. З вершини її відкривається чудовий вид на Харків, околиці його (Журавлівку, дачу Рашке та ін.), на

Сокольники, Помірки і на ліс, що простягається звідти до Нового Харкова. Ліс цей обривається в $\frac{1}{4}$ кілометра на захід від водонапірної вежі. На південь від лісової балки (у напрямі до Харкова) на схилах збереглися неорані ділянки цілини з специфічними степовими рослинами. Нижче схили

Фот. В. Стахорського

Завал схилу на Журавлівці

переходять у чудернацькі кручі з відслоненими шарами геологічних покладів.

Попасти до Нового Харкова можна лише пішки, по дорозі, що є продовженням Пушкінської вулиці, на північ від міського кладовища. Дорога йде повз аеродром (ліворуч) і цегельні (праворуч). У півтора кілометрах від міста аеродром переходить у ліс, що є продовження Сокольничого.

15719

Далі напрям слід тримати на водонапірну вежу, яку видно здалека.

§ 4. Журавлівка. (Див. мапу IV). Схили та кручі Нового Харкова на південь безпосередньо переходять у кручі до Журавлівки. На цих кручах надзвичайно виразно та ілюстративно відслонено весь схід третинних та четвертинних геологічних покладів. Для геологічних екскурсій у найближчі околиці Харкова це — цілком незамінне місце. Пройти туди можна Пушкінською, потім Лермонтовською вулицею до кінця її, а там, перейшовши пустир, спуститися дорогою, що в'ється поміж кручами. Але можна, об'єднавши два маршрути в один, повертатися з Нового Харкова не дорогою, описаною в попередньому маршруті, а схилами, спочатку новохарківськими, а потім, поминувши цегельню (залишається на захід), що переходять безпосередньо у журавлівські.

§ 5. Українка. Хутір Українка — це колишня броварня, колишній маєток Гришенка. Зараз там міститься сільгосп. Дослідна станція зоотехнії цікава науково та економічно (можна оглядати). Навколо будівель станції широко розлігся старий парк. Занедбані тіняві алеї ведуть униз до трьох мальовничих ставків, в яких можна купатися. Тут же, коло парку, на землі економії збереглися схили ярів з чудовою цілинною степовою рослинністю — тирса та ін.

Крамниць в Україні немає, тому їжу можна дістати лише випадково.

В Українку можна або пройти пішки (щось з 8 кілометрів) Салтівським шосе, що починається за військовими складами коло 4-ої радлікарні (Сабурова дача), або ж приїхати автобусом, що йде до Вовчі.

§ 6. Харківська дослідна с.-г. станція. (Див. мапу XV) Вона міститься в 1—2 кілометрах на схід від ВЕК'у. Будинки самої станції та надвірні будівлі заховані в глибині досить великого зеленого парку. У парку — тіняві алеї, є спортивний майданчик. Дуже цікаво оглянути будинки станції, а також широке дослідне поле, що тягнеться від них на південь і схід. Йти на дослідну станцію треба пішки. Приїхавши трамваем до ВЕК'у, рушати в північному напрямку шляхом

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ХМУ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА

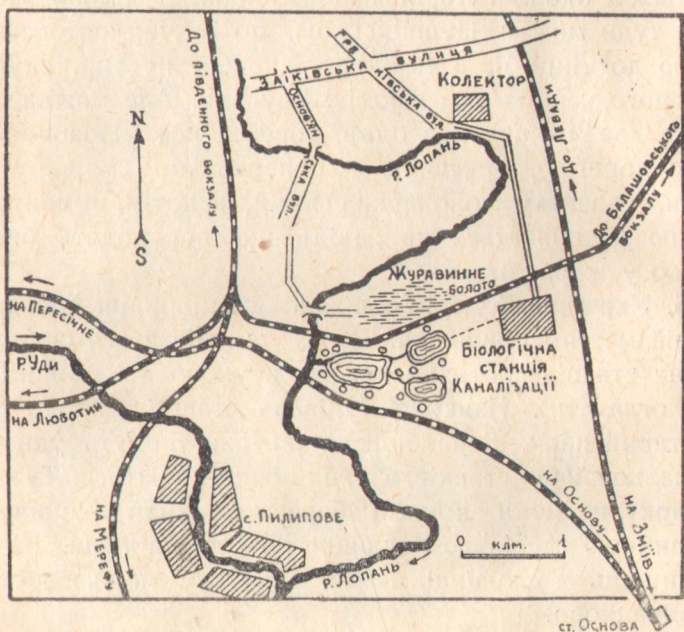
ПРИГОТОВЛЕННЯ
ТИТУЛ
15719
2 По околицях Харкова
ІМБ, М

Обл. Правління Спілки
Рад. Письменників
Інв. № 39809
17
28225

(на схід). Через 1—2 кілометри з правого боку шляху буде досить великий зелений масив. Це й є парк дослідної станції.

Із місць, що заслуговують на увагу і розташовані в південних околицях Харкова, куди можна піти пішки, на-самперед слід зупинитися на:

§ 7. Каналізаційній станції біологічного очищення. (Див. мапу V). Ця станція збирає каналізаційну та спадну

Мапа V

воду з усього Харкова. Там її пропускають спочатку через ряд устійників, потім через декілька поверхів жужелевих фільтрів, багатих на спеціальну бактеріяльну флору, і, нарешті, прокладеними під землею трубами, вже як цілком чиста вода, вона попадає в ряд ставків. У цих ставках розплodжується рибу, що є об'єктивний доказ задовільного очищення. Ця наша харківська станція є не лише краща із подібних в Союзі, але посідає навіть одне з видатних місць у Європі. На особливу увагу заслуговують спеціальні фільтри з аерированим бактеріяльним мулом, що дозволяє

регулювати очищення і доводити його до бажаної міри. Іхати на станцію слід так: Заїківським трамваем до рогу Греківської. На південному сході в кінці Греківської — будинок каналізаційного колектору. Сюди каналізаційна вода збирається самотокою. Далі ж залежно від умов рельєфу її доводиться перекачувати спеціальними помпами, встановленими в колекторі. Тут же спеціальною кришилньою дроблять великі домішки. Від колектора іти далі на південний схід спочатку понад річкою, потім пісчаною дорогою, що перетинає залізничну лінію і приводить безпосередньо до станції.

§ 8. Журавинне болото. (Див. мапу V). Також зовсім недалеко навіть, власне кажучи, на міській території, у південному напрямі є це славетне болото. Славетне воно своєю реліктивною рослинністю, серед якої трапляються найнезвичайніші у нас північні форми — журавина, росичка і т. д. На жаль, останніми роками через занадто часті відвідування і дуже недбале ставлення воно дуже забруднено і загрожує швидко втратити свій специфічний інтерес.

Попасти до нього можна з останньої зупинки Основ'янського трамваю, перейшовши через річку Лопань і повернувши ліворуч до Пісків. У зниженні біля поворота залізничного насипу і лежить болото.

§ 9. Село Пилипове. (Див. мапу V). Лежить в 1—1½ кілометрах на південь від Харкова, де зливаються річки Лопань та Уди серед безлісових луків. Поступово розростаючись, воно прагне злитися з Харковом і тому тепер не являє собою особливого інтересу як ландшафт, хоча в Удах і гарне купання. Найцінніше в селі Пилиповому є місце неолітичної стоянки на березі Уд.

Іти в село треба з останньої зупинки Основ'янського трамваю через залізничну колію, шосе.

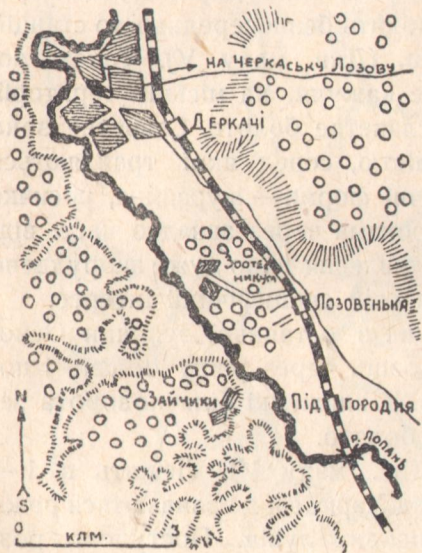
Усі описані вище місцевості далеко від залізничних станцій. Тепер перейдемо до пунктів, прилеглих до залізничної колії.

Почнемо з північної залізничної колії на Білгород.

§ 10. Зайчики. (Див. мапу VI). Це — досить красива дачна місцевість. Лежить вона в кілометрах 2 на захід від плятформи Підгородньої, на горі. Щоб потрапити у виселок,

треба перейти луку і річку Лопань, що протікає під горою. Не зважаючи на те, що вона мілка та вузька, все ж є місця, де досить добре купатися. Поблизу дерев'яного мосту чудова риболовля. Самий виселок і ліс навколо нього мальовничо лежить на горі — високому правому березі долини річки Лопані.

В Зайчики можна проїхати потягом, а то дійти й пішки. А саме, приїхавши трамваем до кінця Панасівки, далі йти вздовж насипу близько 6 кілометрів до платформ Підгородньої (7,5 км від Південного вокзалу).

Мапа VI

§ 11. Лозовенька. (Див. мапу VI). Лозовенька — це станція кілометрах у 9 від станції Харків. На північний схід від платформ за селом штучний сосновий бір і молоді засади сосни. Далі в тому самому напрямі — великий луг, яким тече річка Лопань. Місцевість надзвичайно мальовнича. На північ через річку перекинута міст, а за ним добре купання та риболовля. Дуже цікавий

Деркачівський зоотехнікум та молочна ферма, що тут же коло мосту. зоотехнікум можна оглядати і знайомитися з різними галузями сільського господарства. Там можна дістати і молока.

§ 12. Деркачі. (Див. мапу VI). Дальша станція по цій колії (в 13,5 км від Харкова) — Деркачі. Це дуже велика слобода, що розляглася по берегах р. Лопані. На захід від станції на піщаній терасі Лопані — бір. З Деркачів також можна перейти в зоотехнікум.

Тепер перейдемо до Донецької залізничної колії на Золочів.

§ 13. **Куряж.** (Див. мапу VII). Куряж — перша станція по Золочівській лінії. Цікавий своїм старовинним „Куряжським мужським монастирем“, приміщення якого зараз є дитяча колонія ім. Максима Горького. Лежить монастир дуже мальовничо на горі на північ від залізничної платформі. За стародавньою харківською легендою, монастир сполучався підземним ходом з Харківським монастирем та іншими стародавніми будинками. Тут же коло монастиря є чимало джерел з чудовою водою. На північному заході від монастиря під горою — гарні ставки, де можна купатися та рибалити. Проти монастиря недалеко від школи на пісчаному березі струмочка, що тече тут, знайдено неолітичну дюну стоянку з вогнищем.

У Куряж можна піти також і пішки з Холодної гори; доїхати Холодногорським трамваем до останньої зупинки і далі іти шосем на захід. Віддаль приблизно 6—7 км.

§ 14. **Березівські мінеральні води.** (Див. мапу VII). Березівські мінеральні води мають свою назву від місця, де вони пробиваються на денну поверхню, — хутора Березове, розташованого в дуже красивій, безболотистій, здоровій місцевості кілометрах у 20—22 на захід від Харкова. 67 років тому, у 1862 році, харківський лікар Гурвич вперше звернув увагу на цілющі властивості Березівських джерел. Потім, після невеликого розквіту, новий курорт забули і лише в роки революції, в 1921 році, знову постала думка використати ці надзвичайно цінні джерела. Тепер за останні 8 років курорт набув остаточне право громадянства. Лежить він на горбовині правого берега річки Уди, в надзвичайно приємній і здоровій місцевості. Мальовнича долина оточена майже з усіх боків, переважно з північного сходу, невеликими горбами, вкритими негустим лісом. Долину цю, що

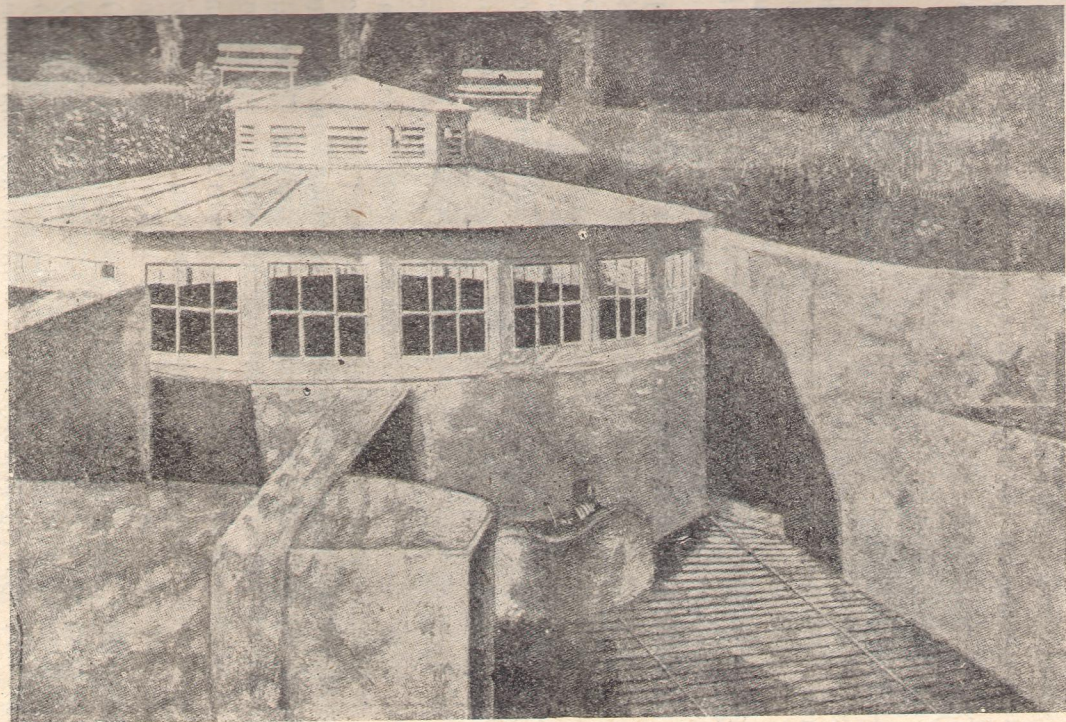
Мапа VII

починається із сходу великим чистим ставком і що веде до джерел, вкрити колись лугом, тепер перетворено в найкрасивіший парк, покрайний струмочками, що беруть початок із джерел. У парку на дні долини виходять на поверхню чотири залізистих джерела, що дають на добу до тисячі сорокавідерних бочок води. Не зважаючи на те, що з часу його відновлення минуло тільки 8 років, курорт уже досить упорядковано: збудовано бювет над джерелом, відремонтовано ванне приміщення, декілька будинків для хворих. Тепер будується новий кам'яний двоповерховий будинок, що почне функціонувати до початку цього сезону. З літа 1928 року березівську мінеральну воду розливають в пляшки та газують.

Через те, що в березівській воді багато заліза, двогідрокарбонат кальційний, вільної вуглекислоти і тому вона має великі цілющі властивості, курорт стане відомий не лише на Україні, а й у всьому Союзі. Тим паче, що красива місцевість і чудовий парк забезпечують хворим приємну розвагу. В парку є і спортивний майданчик.

Приїхати на Березівські Мінеральні Води можна так: потягом Донецької залізниці (Золочівська колія) до станції „Курортна“ 29 км залізницею (дальша зупинка за Куряжем). Від станції йти на південь по дорозі, що через 1 кілометр доводить безпосередньо до канцелярії курорту та парку. Можна також їхати Люботинською залізницею до п'ятакформи „Бермінвод“, йти дорогою на північ, що доводить до курорта (віддаль 2—2½ км).

§ 15. Пересічне. Станція ця на Золочівській залізничній лінії кілометрах в 20 від Харкова (залізничною колією 34 км). Саме село Пересічне не являє собою особливого інтересу. Дуже красива місцевість лежить на схід та північний схід від села,— лісисті покрайні ярами горби лівого корінного берега долини річки Уди, що тече тут рівнобіжно з залізничною колією і через село. Уди тут дуже мілкі, але можна найти місця, придатні для купання. Найцікавіше в околицях Пересічного є реліктове торфове болото з північною рослинністю, що так чудово збереглося. Воно лежить в низині лісу на південний схід від села Пересічного, між

Бювет Бермінвод

Пересічним та селом Гаврилівкою. Щоб оглянути болото, найкраще скористатися з послуг лісника, що живе в Пересічному і оберігає болото. Крім того, цікаво оглянути колгосп „Надія“ в селі Дворічний Кут, що лежить кілометрах в двох на захід від станції „Пересічне“. Там можна зазнайомитися з городництвом, рільництвом, свинарством та специфічним кустарним виробництвом — плетінням кошків.

Далі розглянемо Люботинську колю (у західньому напрямі).

§ 16. Нова Баварія. Перша станція по Люботинській колії — Нова Баварія (6,4 км.). Щодо місцевости та природніх умов, вона не приваблює нічим особливим. Річка Уди, що тече коло станції та через виселок, хоча й утворює тут доситьширокий ставок, але за бруднена.

Мапа VIII

Головний інтерес в Новій Баварії являють — броварня, що постачає пиво майже всій Україні, і Ново-Баварський кодільний завод ім. Петровського. Обидва заводи біля самої станції.

§ 17. Рижев. (Див. мапу VII) (9,8 км). Дачна місцевість, дуже зелена і досить красива, хоча в літній час трохи перезалюднена дачниками. Приблизно в 1½ кілометрах на північ від залізничної станції тече річка Уди. Є місця з чудовим піщаним дном і тому гарне купання. Дуже цікаво оглянути колгосп „Червоний незаможник“ і познайомитися з такими цікавими галузями сільського господарства, як городництво, садівництво, виноградництво, молочарство.

§ 18. Пісочин. (Див. мапу VII та VIII). Пісочин — четверта зупинка по Люботинській дачній колії (11,5 км). Самий дачний виселок не являє собою особливого інтересу, але на південь та південний захід від насипу простягається чудовий луг (туди ведуть від залізничної платформи стежки). На південь від луку — вирубаний, тепер вкритий молодняком та чагарником ліс. В дуже красивих балках,

що простягаються спочатку рівнобіжно з насипом, а потім на південь від нього — колодязь та два ставки. Перший — колишній Бондаренка, ближче до станції, другий — кол. Безчетвертного — в глибині балки. Обидва ставки дуже красиві, занедбані, але для купання придатні. Можна також і рибалити.

Фот. К. И. Платонова

Дорога в Пісочині

§ 19. Рай - Єленівка. (Див. мапу VIII). Дальша зупинка за Пісочиним (п'ята від Харкова) — Рай - Єленівка (12,6 км). На південь від плятформи за полем розлігся лісистий виселок з дуже красивим ставком посередині. Ставок цілком придатний для купання. На схід від ставка за греблею — на крутому схилі горба — недавній поруб, а ще далі в тому

самому напрямку досить старий ліс з великими галявинами та соняшними просвітами. На схід цей ліс сполучається з балкою, згаданою в попередньому описі, на дні якої також ставок (кол. Бондаренка). А ще східніше — станція Пісочин. Віддаль від виселка Рай - Єленівка до платформи Пісочин близько 3 кілометрів. Рай - Єленівка лежить дуже самотньо і тому ні на платформі, ні в самому виселку харчів дістати не можна.

§ 20. Водяне. (Див. мапу IX). Платформа „Водяне“ остання зупинка перед Люботином. Це дачний виселок у 22 кілометрах від Харкова.

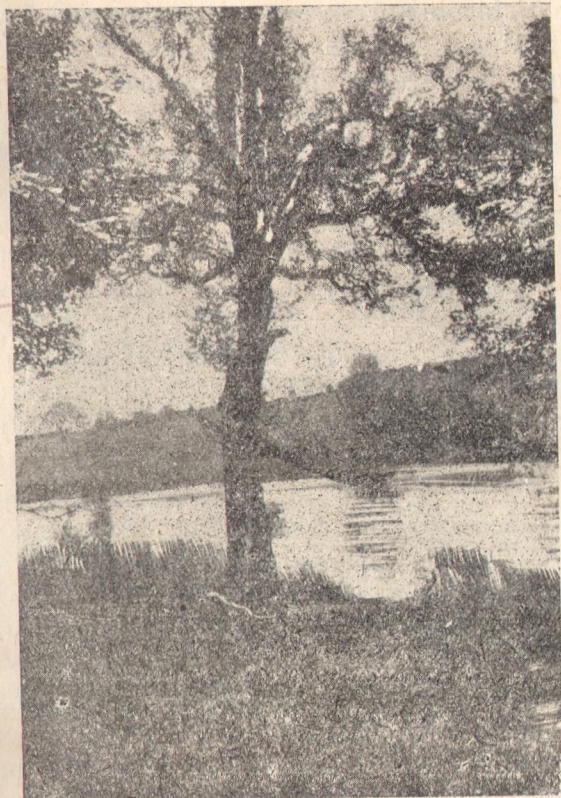
Мапа IX

На північ від платформи у декількох десятках сажнів — схил у яр, укритий лісом. В яру великий ставок з чудовим купанням. На ставку є станція Т-ва рятування на водах. У „Водяному“ дістати будь-яку їжу досить важко, але до станції Люботин, де є буфет та

крамниці, від ставка 1 — 1¹/₂ кілометри. Йти на ст. Люботин зручніше вздовж залізничного насипу.

§ 21. Люботин. (Див. мапу IX). Це одне з найкрасивіших місць околиць Харкова, лежить в 24,3 кілометра від міста. На південь зараз же біля станції починається величезний парк кол. Святополк - Мирського, тепер залізничного клубу. У парку є спортивні майданчики, гігантські кроки, гойдалки тощо. Почасти в самому парку, почасти за ним лежить ряд ставків. Парк знижується на південь до дуже великого так званого „Четвертого ставка“. Розкішне купання, човнева пристань, човни, риболовля. Ставок цей вже за межами парку і простягається з сходу на захід. На північному його березі дубовий ліс. На схід від „Четвертого ставка“ і від парку лежать землі Об'єднаного Соломахівського Радгоспу — 144 десятини фруктового саду — шкілка, що являє собою великий науковий інтерес. Тут же біля Соломахівського Радгоспу на дні невеликої

балки ідуть виходи бурого вугілля третинного походження. Західніше від „Четвертого ставка“ тягнеться другий майже такий самий великий і не менш красивий ставок, так званий „Ставок Певного“. Від „Четвертого“ він відокремлений

Фот. В. Стахорського

„Пруд Певного“ в Люботині

греблею. У цьому ставку також чудове купання та риболовля. На північний захід від цього ставка на безлісному схилі є стародавні готські могили, що мають історичне значення. З південного боку греблі, що поділяє обидва ці ставки, цегельня, оглянути яку цікаво.

В одному кілометрі на захід від цегельні та на південний захід від ставка „Півного“ є Наукова Гідро-Біологічна станція Інституту Поширення Природознавства (ІРЕ).

Тепер розглянемо Південну Мерефянську дачну колію.

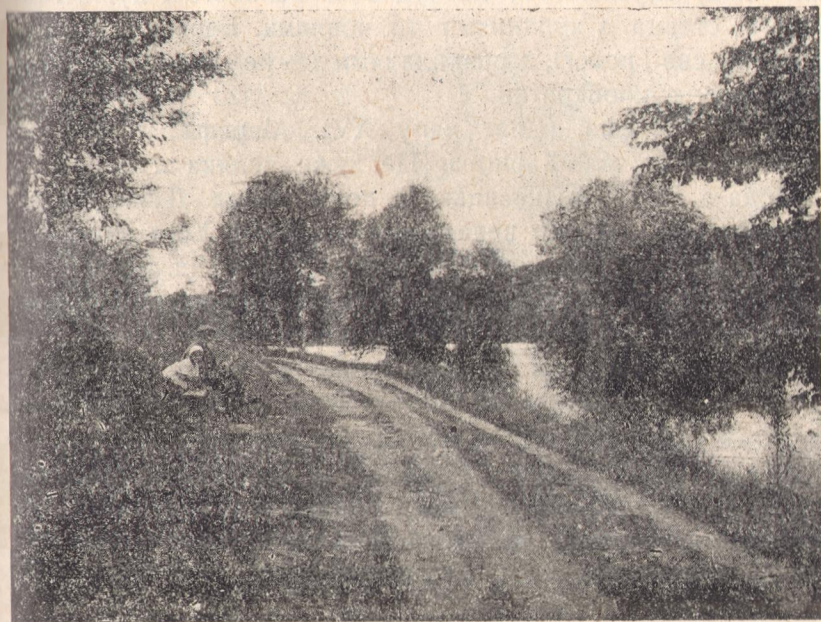
§ 22. Липовий Гай. Друга зупинка по цій колії (15,5 км від Харкова) Липовий Гай; це виселок дуже багатий на рослинність. Але через те, що за останні роки виселок дуже густо залюднений і прагне злитися з Харковом, він вже не відзначається красою та природними умовами. Інтерес являють могили Скитсько-Сарматської доби, знайдені недалеко від станції, на схід від неї.

§ 23. Карачівка. (Див. мапу XI). Дачний виселок кілометрів з 10 від міста. Від залізничної платформи на захід і на північ — ліс, в якому розкидано дачі. На схід від платформи — виселок, що спускається до річки Уди. Річка тут вже досить глибока, широка, чудове купання, риболовля. Тут же є водяна станція ХОСПС, можна дістати човни. Перед річкою ліс та переліски. На тому самому лузі, трохи нижче водяної станції за течією річки, лежить так зване Донецьке городище і тут же в одному з бокових ярків останки Черкаського кладовища. В Карачівку можна дістатися пішки — через Основу, шосем, потім, минувши село Пилипове, повернути ліворуч до річки і йти далі понад річкою до крутого лісистого узвозу до Карачівки. Всього з 7 — 8 кілометрів.

§ 24. Покотилівка. (Див. мапу XV). Це дальша за Карачівкою зупинка (9,9 км). Покотилівка — це лісиста дачна місцевість дуже красива та зелена. Дачі розкидано в листяному лісі по обидва боки залізничного насипу, в лісі низин та ярів. В одному з ярів в 1 — 1½ кілометрів на південь від платформи на дні є джерело з надзвичайно смачною та свіжою водою. Це місце дуже красиве і зветься „Холодним Яром“. Купання в самій Покотилівці немає, але дачники часто ходять купатися в річку Уди, що тече кілометрах у 2 — 3 на схід від платформи.

§ 25. Високий виселок. Це чудовий дачний виселок, надзвичайно впорядкований, в 14 кілометрах від Харкова. Є великий досить чистий ставок, що його видно з залізничного

насипу. Найпривабливіша у Високому є місцевість у кілометрах 3-х на південний схід від залізничної платформи за виселком і відокремлена від нього Мерефянським шляхом. Це — так званий хутір „Пусте“. Це надзвичайно красива горбаста місцевість з чудовим листяним лісом, покрянина ярами та балками, з великим чистим ставком. Чудове купання та риболовля.

Фот. С. Крушель

Біля ставка в Південному виселку

У виселок Високий слід їхати потягом і виходити на зупинці „Платформа Жовтнева“ (14,5 км від Харкова), що об'єднує тепер виселки Високий та Зелений Гай, що майже злилися докупи.

§ 26. Зелений Гай. Дуже велика надзвичайно красива дачна місцевість у 18 кілометрах від Харкова. Залізнична зупинка, як уже було зазначено, Жовтнева. На віддалі $\frac{1}{4}$ кілометра на південь відплатформи — ставок з лісистими

берегами, на яких розкидані дачі. Виселок дуже великий, є сельбуд, так що можна дістати харчі.

§ 27. Виселок Південний. Це також дуже добре впорядкований дачний виселок у 17,4 кілометр. від міста. На північний захід від плятформи на високій, здоровій місцевості лежить виселок, в якому є футбольний спортивний майданчик. Усі „повздожні“ вулиці, що простягаються на північний захід, спускаються до чудового великого і дуже глибокого ставка з купаннями та човнами. Береги у ставка дуже красиві, пологі, з розкиданими де-не-де перелісками. У виселку є кооператив.

§ 28. Мерефа. (Див. мапу XV). Мерефа лежить у 25 кілометрах від Харкова. Це дуже велика промислова слобода з людністю козацького походження. Дуже цікава мерефянська гута, що недалеко від станції. Крім того, під Мерефою, 2—3 кілометри на північ, біля станц. Артемівка, є Мерефянська Дослідна бджільницька станція, що являє собою великий сільсько-господарський інтерес.

Щождо природних умов, то околиці Мерефи багаті на чудові місця, але через розкиданість самого села всі вони лежать далеко від станції. Тому краще проїхати до дальшої за Мерефою зупинки біля мосту (коли потяг іде лише до Мерефи, то там недалеко і можна пройти пішки). Ця зупинка в чудовому старому бору, що оточує залізничний насип. На південний схід в бору — будинки відпочинку, а за бором на південь чудові луки у долині річки Мжі (приплив Дінця). Мжа тут невелика красива річка, в деяких місцях її все ж можна купатися та рибалити, а на сході видно хутір кол. Гутника, де іноді можна дістати харчі.

§ 29. Борки. (Див. мапу X). Борки — третя зупинка за Мерефою (43,9 км від Харкова). Зараз же за плятформою на північ та схід від неї — негустий, але тінястий листяний ліс, що поволі переходить в долину, яка простягається рівнобіжно з залізничним насипом на віддалі 1 кілометра від неї. На дні долини чудовий великий ставок — гарне купання, риболовля. По цьому лісистому схилу долини серед дерев простягаються будівлі кооперативної організації „Кооптах“, що розводить племінних курей. У будинках

Інкубаторів виводять курей з яєць; містяться кури у великих довгих вольєрах, просто серед природи, дерев. Тут можна бачити найрізноманітніші найрідші породи курей. Далі на цьому самому схилі в південно-східньому напрямі простягаються засади фруктової шкілки. На протилежному ж боці долини за ставком лежить одна з найбільших на Україні сільсько-господарських дослідних станцій. Дослідні її поля та землі простягаються далеко на схід.

Від Борок можна пройти понад насипом (у південно-східньому напрямі) до станції Спасів Скит (від Борок 5—6 кілометрів). Вже здалека видно бані церкви, збудованої на місці, де розбився царський потяг у 1888 році, при чому Олександр III врятувався лише випадково. Церква стоїть коло самого насипу з західного боку і являє собою великий інтерес з худож-

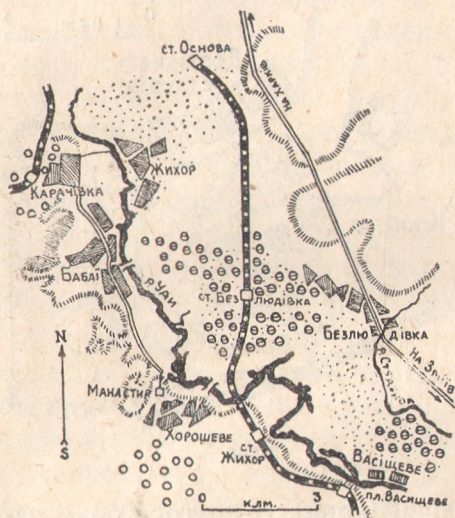
Мапа X

нього погляду (чудові мозаїчні ікони). З другого боку насипу (на схід) простягаються чудові листяні ліси, являючи собою масив, що виходить до Дінця біля Коробових Хуторів. У цьому лісі недалеко від Спасового Скиту — ряд красивих ярів. У пухких схилах деяких з них трапляється досить багато останків скам'янілих дерев. Взагалі ці місця (околиці Борок, Спасового скиту) цікаві тим, що вже великий геологічний момент (з часу третинного періоду) їх не заливали моря і не вкривав льодовик. У Спасів Скит можна приїхати і потягом так і з Борок, як і безпосередньо з Харкова (51,9 км).

§ 30. Буди. (Див. мапу XV). Ця станція залізничної лінії Мерефа-Люботин. Досить велике село лежить тут же біля станції. В селі дуже цікаво оглянути порцеляново-фаянсову фабрику, а також добування каолінової глини для виробництва.

Попасти в Буди можна або потягом Харків - Мерефа, в Мерефі пересідати, Мерефа - Буди, або Харків - Люботин, в Люботині пересідати, Люботин - Буди, або ж пішки з Мерефи, дорогою, що йде з лівого боку насипу (у північно-західному напрямі). Від Мерефи до Буд — близько 9 км.

Донецька Зміївська колія щодо природніх умов найцікавіша, бо вона є рівнобіжна з течією річки Уди, в долині якої лежать кращі бори в околицях Харкова.

Мапа XI

Безлюдівка (2 кілометри). На захід же від насипу бір простягається ще кілометра з $1\frac{1}{2}$ і знижується до лук у долині річки Уди. Річка тече недалеко тут же луками. Є чудові місця для купання та риболовлі. На протилежному боці річки, на горі, видно Хорошівський монастир, віддаль до якого (через міст) від бору приблизно 3—5 кілометрів.

Щоб потрапити у Безлюдівський бір, треба їхати Зміївською дачною колією до платформ Безлюдівка, в бору (між Основою та Жихорем, у 12,4 км від Харкова). Харчі можна дістати лише в селі Безлюдівці або в Хорошеві.

§ 32. Хорошеве. (Див. мапу XI). Околиці Хорошева надзвичайно красиві. Це одне з найкрасивіших місць під

§ 31. Безлюдівський бір. (Див. мапу XI). Безлюдівський бір кращий з борів, що є в найближчих околицях, лежить на віддалі з 10 кілометрів від Харкова. Він простягається по обидва боки насипу Донецької колії, приблизно 4—5 кілометрів, між Основою та Жихорем. По деяких місцях трапляються досить великі острови листяного лісу (звичайно, у зниженнях). Найкраща частина бору простягається на схід від насипу до села

Харковом. Старовинна будівля монастиря на горі, на високому правому березі річки Уди. Внизу, під крутим узвозом—чиста широка річка з чудовим купанням та риболовлею. В монастирі тепер є колонія інвалідів, але всі старовинні будівлі збереглися і являють собою великий інтерес. Є неперевірена легенда, що колись із кутових веж до самого Харківського монастиря йшов підземний хід. Недалеко за монастирем—розкопи городища стародавньо-слов'янського селища.

Попасти в Хорошеве найкраще потягом до станції Жихор (15,9 км від левади). Відси до монастиря близько 2-х кілометрів. Іти від станції треба ліворуч і назад у північно-західньому напрямі, повз вітряки, до початку села Хорошево, а потім головною вулицею до монастиря. Повернутися можна тим самим шляхом. Або ж продовжити маршрут і, перейшовши міст, перейти бір і сісти в потяг на аупинці в бору (див. попередній опис). Або ж через село Бабаї і Карачівку. Від монастиря до Карачівки приблизно 7 кілометрів. Дуже красива дорога йде від монастиря вниз, потім рівнобіжно з річкою на північний захід. З Карачівки їхати потягом.

§ 33. **Васищеве.** (Див. мапу XI). Васищеве живе річкою. Тут усе з ранку до вечора на воді. І не дивно. Уди—тут дужа, повноводна річка, що зібрала перед Васищевим воду зі всіх своїх відног та заток, яких дуже багато між Васищевим та Хорошевим. На лівому березі річки розташовані будинки відпочинку з чудовими, що йдуть до річки, парками. Є спортивний майданчик, на річці—купальні та високий поміст, щоб плигати в воду. Тут біля тамих будинків відпочинку водяна станція ХОСПС—багато човнів. На північний схід від річки, $\frac{1}{2}$ кілометра, за парками йде рівнобіжна з річкою дорога, а за нею бір з великими соняшниками та баштанами. Протилежний (правий) берег річки—це великі зелені луки. Коли пройти тими луками кілометрів зо 3 на південний схід (рівнобіжно з річкою) або ж проїхати Удами на човні, можна потрапити у велике село Борове, що лежить нижче за течією річки. Борове залюднено росіянами, що добре зберегли свій побут. Дуже цікаве вбрання селян, особливо в свята.

хати у Васищеве треба потягом до п'ятформи „246 верства“ (перша зупинка за Жихорем 20,8 кілометрів від Харкова). З п'ятформи зійти ліворуч униз повз колодязь до річки. Щоб потрапити до будинків відпочинку, треба перейти річку або пороном або човном, який дістати дуже легко, бо до кожного потягу виїжджають перевізники. Їжу в Васищевому дістати легко, бо є кооператив.⁴

§ 34. Зміїв. (Див. мапу XII). Зміїв — кінцевий пункт усіх звичайних дачних потягів по цій колії (35 кілометрів від Харкова). Між станцією та містом (віддаль близько 4 км) є передмістя Замостя. Замостя відокремлене від міста річкою Мож, що тут, біля самого майже міста, зливається з Дінцем. Через цей міст іде дорога від станції (з півночі на південь) до Змієва. Зміїв досить добре впорядковане містечко, радіо- та електрифіковане. Щодо виробництва, то тут цікава паперова фабрика й гарбарня. На південній околиці Змієва, за кладовищем, біля вітряків, Дінець підходить під саме місто. З берега його, дуже високого та уривистого, відкривається широкий вид на долину річки; добре видно озера-охаби і заплавні ліси на першій терасі (на півдні) і бори на другій терасі лівого берега. На цій самій кручі можна спостережати дуже характеристичні верстви геологічних покладів. Відслонені третинні та четвертинні поклади. Цікаві виходять тут верстви білих дрібнозернистих, так званих Полтавських пісків.

Найпривабливіше в Змієві — це його околиці. Це найкрасивіші місця під Харковом, що можуть посперечатися красою з Артемівськими горами. Хоча вони дуже далеко від Харкова і через труднощі переїзду мало приступні, ми все таки опишемо їх, бо вони являють виключний інтерес.

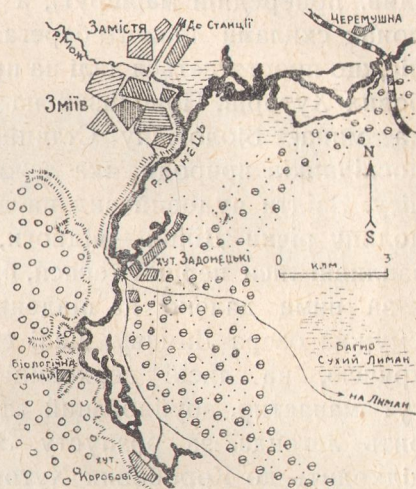
§ 35. Черемушне. (Див. мапу XII). Це — красиве село, що лежить на правому березі р. Дінця до його злиття з річкою Мож. У Дінці чудове купання, є човни, можна рибалити. На протилежному березі — Сніївський бір, що його видно ще здалека.

Із Змієва до Черемушного можна потрапити, йдучи пішки від станції насипом до мосту через Донець (кілометр. 5 — 6). З Харкова ж краще доїхати потягом до першої зупинки

за Змієвом, поблизу залізничного мосту. Зліва (на північний схід) від мосту — Черемушне.

§ 36. Задонецькі Хутори. (Див мапу XII). Задонецькі Хутори також належать до околиць Змієва. Лежать вони на лівому піщаному березі Дінця кілометрах у 7 нижче Змієва. Місцевість дуже красива. Хутори оточені чудовим старим бором, що простягається вздовж усього лівого берега річки. У Дінці чудове купання, риболовля, є човни.

Попастися в Задонецькі Хутори можна лише пішки із Змієва. Приїхавши у Зміїв потягом, пройти дорогою через передмістя (близько 4 кілометрів), перейти річку Мож і вийти на базар. З базару повернути ліворуч до кладовища і повз нього вийти за місто до кручі, описаної в § 34. За вітряками спуститися дуже крутим схилом до самого берега Дінця. Тут дуже красива стежка, що йде берегом річки під кручею. Поступово (на південь) стежка відходить від крутих схилів і зливається з проїзною дорогою, що приводить до мосту. Майже безпосередньо за мостом починаються Задонецькі Хутори.¹

Мапа XII

§ 37. Коробові Хутори. (Див. мапу XII). Одне з найкрасивіших місць в околицях Змієва і не лише Змієва, а й Харкова. Коробові Хутори лежать в чудовому листяному лісі на правому березі Дінця, в цих місцях дуже широкого і повноводного, кілометрів на 15 нижче від Змієва. На протилежному березі, сполученому з Коробовими Хуторами пороном, простягаються кращі дуже старі бори Харківщини, що збереглися від порубу. У долині річки чудові зелені луки, острови та затоки. У Дінці — чудове купання, риболовля. Правий берег з хуторами дуже горбастий,

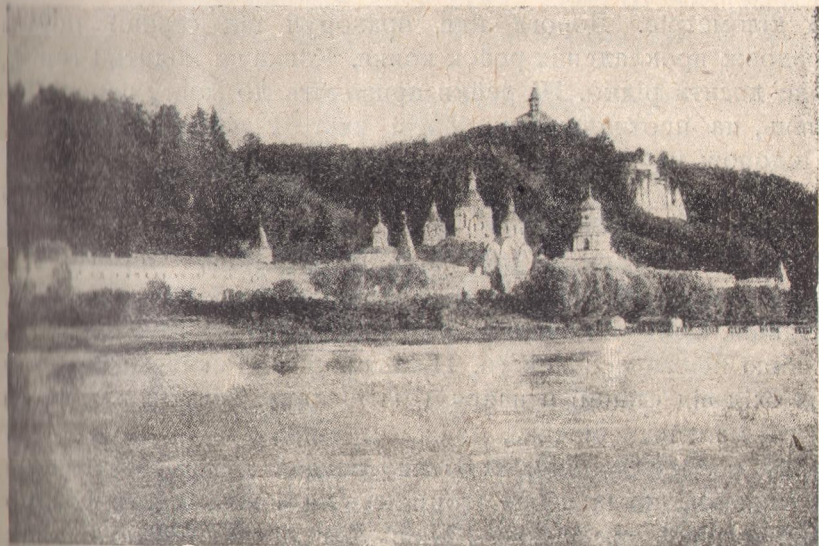
високий і вкритий густим листяним лісом. Далеко на південному заході видно дуже красиву так звану „Козачу гору“, також вкриту лісом.

Попасти в Коробові Хутори можна пішки з Змієва двома шляхами. Прийшовши в Задонецькі Хутори (див. попередній опис), йти далі по дорозі бором, що йде на південний захід рівнобіжно з річкою, до порона біля Коробових Хуторів. Або ж не звертати проїздною дорогою до мосту (див. попередній маршрут), а продовжувати йти стежкою понад схилами правого берега. Поступово стежка увійде в ліс, що простягається далі на правому березі до самих Коробових Хуторів. Приблизно на 12 кілометрі від Змієва стежка минає Біологічну Станцію Харківського Товариства дослідників природи, яка лежить високо на горі в глибині лісу. Звідти чудовий вид на всю величезну в цьому місці долину річки Дінця—відноги, затоки, озера-охаби, луки, запливні ліси першої тераси, бори на другій піщаній терасі, і за ними далеко на південному сході в ясні дні видна смужка озера Лиману. Далі стежка проходить під голою кручею, на лисій верховині якої городище—колишній тут монастир, зруйнований ще за Катерини II, як говорить легенда, за розпусту. Зараз за городищем стежка підходить до Коробових Хуторів.

Цим закінчимо опис околиць Змієва і перейдемо до опису Гір Артема, що лежать також на Донецькій залізниці. Гори Артема не є безпосередньо околиці Харкова, вони в 160 кілометрах між Озюмом та Слов'янським. Їхати туди потягом коло 5 годин. Вони виключно цікаві своїм ляндршафтом та історією і це місце одне з найкрасивіших по всій Україні, і тому ми включаємо їх опис у ряд описів найближчих околиць Харкова, тим паче, що оглянути їх цілком можна і харківчанам.

§ 38. Артемові Гори. Колишні „Святі Гори“—одне з найкрасивіших і найоригінальніших місць України. Це—„дорогоцінна перлина Слобожанщини“, як висловлюється професор Талієв. На високій 80-метровій скелі над Дінцем лежить дуже стародавній монастир. Вперше згадується про ці місця в XV столітті. Перші ж документальні відомості

про монастир належать до 1624 року. Головна позначна річ монастиря — церква на вершині крейдяної скелі. Туди ведуть надвірні сходи в 511 щаблів і стародавній потайний хід, пробитий в товщі скелі, завдовжки більше як 420 метрів, з рядом печер по боках. Деякі з цих печер мають доісторичне походження, деякі за часів татар, інші пізніші. Круча

Артемові Гори

до річки справляє тут вражіння прямовисної скелі, а насправді відхилена лише на 30 градусів до поверхні води.

Донець тут завширшки близько 60 метрів, глибокий і з досить швидкою течією. Чудове купання. Багато човнів. Через річку перекинута міст. Зараз же коло мосту в колишніх монастирських будівлях будинок відпочинку. У квітниках біля нього чудові троянди, що їх культивують манахи протягом багатьох років. З другого боку мосту невелике селище та крамниці, де можна дістати харчів. На лівому протилежному березі Дінця слобода Банне, а нижче від неї за течією зруйнований і занедбаний маєток кол. графа Рибоп'єра, що почасти перекидається на правий берег.

На скелях цікава крейдяна рослинність — крейдяна сосна, Сумах, що вживають, виробляючи шкури, чагарник Бірючина.

Характерно, що дуже багато ящерок.

Їхати в гори Артема треба залізницею до станції Святогорської (161 км від Харкова). Потяг йде близько 5 год. Від станц. Святогорської до монастиря близько 6 кілометрів. Дорога йде праворуч від станції бором уздовж прокладених рейок конки. Конка ця ходить і тепер, але досить рідко. Ці рейки приводять до мосту через Донець, на протилежному березі якого і лежить монастир. Подорож цю можна вільно зробити за два дні.

Перейдемо тепер до опису Чугуївської колії на південний схід від Харкова.

§ 39. Рогань. (Див. мапу XV). Станція по Чугуївській залізничній колії в 16 кілометрах від Харкова. Так станція, як і розташоване на схід від неї село не являють собою нічого особливого. Цікава ж річка Роганька, що тече на схід від станції в напрямі на південь. Роганька приплив Уд — маленька річечка, майже струмок, але має дуже широку пологу долину. В долину впадає дуже багато ярів з схилами, що їх через стримкість не можна орати. Ось по цих то ярах, так званих „Сухий Лог“, і почасти по схилах самої долини річки збереглися ділянки цілини з типовою степовою рослинністю (тирса, гіацинти та ін.). Під Харковом такі ділянки незайманого степу є рідкість і тому вони дуже цікаві.

Попасти на ці степи найкраще так: від станції Рогань пройти на південь до „Гострої Могили“ біля семафору, а звідти польовою стежкою спуститися на захід в „Сухий Лог“. Можна з ярів пройти в долину річки і йти долиною на південь до хутора Зеленого Колодязя біля перехрещування річки з залізницею. Не доходячи кілометра до Зеленого Колодязя, Роганька утворює дуже оригінальні пороги через те, що в цьому місці виходять на поверхню тверді породи (пісковики). Від Зеленого Колодязя в одному кілометрі на захід — станція Мохнач, де можна сісти в поворотний потяг.

§ 40. Мохнач. (Див. мапу XIII). Друга за Роганню станція на 29 кілометрі від Балашівського вокзалу. З правого боку насипу на південь недалеко бір. Бір підходить до берега річки Уди. Тут же біля узлісся бору на лівому березі річки село Введенське. Коли перейти греблю через річку і оминати затоку, можна лугом дійти до порослого лісом і чагарником крутого схилу, що безпосередньо підступає до річки. Стежка, що в'ється по цьому схилі

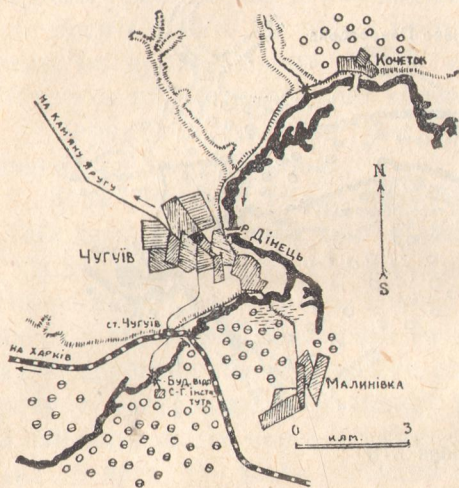
Мапа XIII

майже біля самої води, веде до джерела. Це дуже красиве місце з чудовим берегом для купання та риболовлі. Човна можна дістати в селі Введенському, так само як і харчі.

§ 41. Есхар — Лаптівський бір. (Див. мапу XIII). Це колишня Лаптівська казенна дача. Зупиняється потяг на 39 кілометрі від Харкова в самому борі. Плятформа виється „Дачна“. На північ від плятформи в глибині бору лежать два озера — „Біле“ та „Тараньіве“, дуже красиві, але для купання непридатні через зарослі береги. На південь від зупинки через бір іде чітка накочена дорога — дорога на Есхар. Приблизно на кілометр від станції бір обривається і дорога йде лугом. Луг цей простягається до першої тераси річки Уди, що тече тут перед самим своїм спадом у Донець. Трохи далі на південний схід зливаються

і ці ріки, а перед тим Уди зливаються з припливом Студенок — річечка, що тече з півночі. Сюди ж веде і дорога. Тут, біля злиття цих річок, розкинулися широкі будівлі електровні (силової електричної станції) „Есхар“. Будівлі ці обросли загатами, робітничими виселками, кооперативами, чому справляють вражіння цілого відокремленого ділового містечка. „Есхар“ слід детально оглянути, бо він виключно цікавий.

В річках чудове купання, можна дістати човна.

Мапа XIV

Біля самого початку будівель праворуч від дороги ідальня Цербкоопу. Напроти ідальні Управління Есхару.

§ 42. Чугуїв. (Див. мапу XIV). Чугуїв — станція південно-західньої залізниці, на 43 кілометрі від Балашівського вокзалу. На північ ліворуч від станції, на горі, лежить саме місто Чугуїв. Це — невелике містечко цікаве як тип військового селища часів Аракчеєва, з якого часу воно і існує. В околицях Чугуєва, на схід біля села Малинівки, і тепер відбуваються харківські лагерні збори. В околицях Чугуєва, у 8—9 кілометрах на північний захід, у селі Кам'яні Яруги розробляють зложища будівельного каменю. Розробку можна оглядати. Цікаво, що Чугуїв — батьківщина художника Репіна, а в селі Печеніги, у 18—20 кілометрах на північний захід від Чугуєва, народився художник Семирадський.

Щодо природи своїх околиць, то Чугуїв багатий на красиві місця. Чудова дачна місцевість Кочеток лежить на правому березі широкого та глибокого в цьому місці Дінця, на північний схід від Чугуєва. У Кочеток від Чугуєва можна поїхати або дорогою, що йде правим берегом увесь

Щодо природи своїх околиць, то Чугуїв багатий на красиві місця. Чудова дачна місцевість Кочеток лежить на правому березі широкого та глибокого в цьому місці Дінця, на північний схід від Чугуєва. У Кочеток від Чугуєва можна поїхати або дорогою, що йде правим берегом увесь

час рівнобіжно з річкою (4—5 км), або човном за течією Дінця до самого Кочетка. У Кочетку чудове купання, риболовля, можна дістати човни. На річці ж Донець проти Кочетка є місце перебування неолітичних стоянок кам'яної доби.

На найближчі з околиць Чугуєва можна вказати чудові місця на річці Донець, на південь від станції Чугуїв. У цьому напрямі (на південь) між станцією та Дінцем розлягається великий піщаний луг, що доходить до самої річки. Через річку перекинута кладки. В цьому місці чудове купання з піщаним пологим дном. На протилежному березі далеко вздовж річки простягається ліс та бір. Проти кладок у лісі видно будинок відпочинку Сільсько-господарського Інституту. Щоб прийти якраз до цих кладок, треба від станції перейти луг у такому напрямі, щоб залізничний міст залишився ліворуч і трохи позад. Риболовля найкраща якраз в районі цього залізничного мосту.

ПРОГУЛЯНКИ

Прогулянка — це відпочинок, приємна розвага серед природи.

Про методи індивідуальної прогулянки говорити не доводиться. Це справа індивідуальності та характеру. Але крім індивідуальної є групова прогулянка — розумного використання колективного відпочинку.

Робота щодо організації колективних прогулянок поділяється на:

а) підготування — виділяється комісію з 3 — 5 товаришів і береться на облік охочих. Вибирається [маршрут прогулянки. Бажано організувати колективне харчування. Добирається й підготовлюється програму прогулянки — спорт, фізкультура, гри;

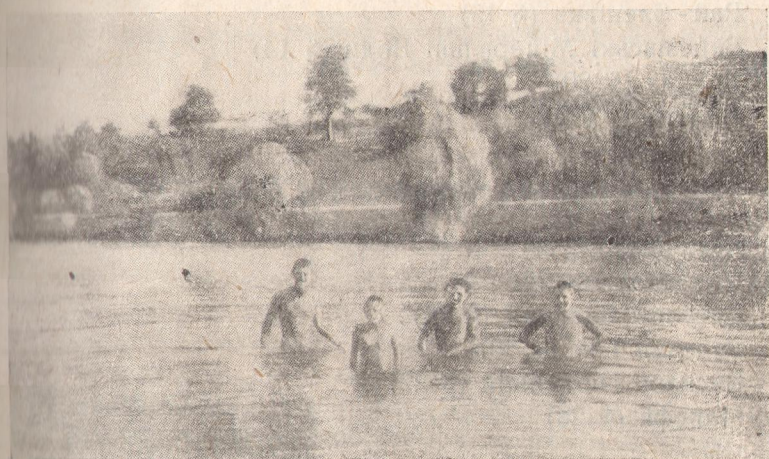
б) безпосереднє переведення — вирушати за місто краще з 7 — 9 ранку і повертатися о 7 — 9-й вечора. Пам'ятати, що відсутність питної води може зірвати весь відпочинок.

Головна запорука успіху прогулянки — добре вибраний маршрут. Степ, безводяна рівнина, багатостовпний ліс, будиши дуже цікавими місцями для екскурсій, мало придатні для прогулянок. Річка, ставок з тінчастим лісом для відпочинку із зручними для ігор галявинами — ось що приваблює тих, хто плаває й не плаває, купається і не купається. Ці місця дають велике задоволення і рибалкам, що люблять посидіти годину-другу, стежачи за поплавцем, чекаючи з приємністю що ось-ось він сховається під поверхнею води. Вода — ось перша умова придатності місцевості для більшості прогулянок.

Ало підчас прогулянки пересування є засіб, а не самоціль. Звідци друга основна вимога — легка приступність

місцевости. Вона повинна бути не далі, як на 5—7 кілометрів від міста або від того місця, куди можна поїхати потягом, автобусом або трамваем. Цій умові в околицях Харкова задовольняють такі місця.

Тут ми їх лише перелічимо, зазначаючи §§, під якими подано докладний опис так їх, як і способів дістатися туди в загальному розділі „Околиці Харкова“.

Фот. С. Крушель

У виселку Південному

Місця прогулянок, що лежать поблизу самого Харкова, тобто не зв'язані з переїздом залізницею:

Сокольники (§ 1)

Помірки (§ 2)

Новий Харків (§ 3)

Українка (§ 5)

Для прогулянок, зв'язаних з переїздом залізницею, можна скористатися такими місцями:

По Білгородській колії:

Зайчики (§ 10)

Лозовенька (§ 11)

Деркачі (§ 12)

По Золочівській колії:

Куряж (§ 13)

Березівські Мінеральні Води (§ 14)

По Люботинській колії:

Пісочин (§ 18)

Рай - Єленівка (§ 19)

Березівські Мінеральні Води (§ 14)

Водяна (§ 20)

Люботин (§ 21)

По Мерефянській колії:

Карачівка (§ 23)

Покотилівка (24)

Виселок Високий (§ 25)

Зелений Гай (§ 26)

Виселок Південний (§ 27)

Мерефа (§ 28)

По Зміївській колії:

Безлюдівський Бір (§ 31)

Хорошеве (§ 32)

Васищево (§ 33)

Черемушне (§ 35)

Задонецькі Хутори (§ 36)

По Чугуївській колії:

Мохнач (§ 40)

Есхар (Лаптівський бір) (§ 41)

Чугуїв (§ 42)

Треба відзначити, що зазначені маршрути зв'язані з часом їхнього виконання. Деякі, а саме: Задонецькі Хутори, Черемушне, Мохнач, Чугуїв, Васищево, Мерефа, Пісочин, майже цілком не можна виконати повністю весною, бо

струмки та ріки, розливаючись, заливають частину потрібних шляхів. Пісочинський луг, наприклад, від розливу струмка, що тече по ньому, влітку цілком незначний, а на весні перетворюється у непрохідне болото.

З другого боку, інші маршрути, як, наприклад, Сокольники, Помірки, Новий Харків, Мерефянський та Безлюдівський бори, навпаки, найцікавіші весною, бо в цих місцях є багато весняних рослин, що до літа зникають, через що втрачається значна частина принади цих маршрутів. Крім того, ці маршрути влітку частково втрачають рацію, бо є можливість виконати інші складніші, але й цікавіші.

ЕКСКУРСІЇ. ТУРИЗМ

Говорити про методи організації та переведення екскурсій та туризму тут не місце — цьому присвячено й присвячується спеціальну літературу.

Відповідно до завдань тематичні подорожі (екскурсії, туризм) можна робити в такі місця в дужках зазначено §§, під якими їх описано в розділі „Околиці Харкова“:

І. ЕКСКУРСІЇ В ПРИРОДУ

Для *весняних екскурсій* можна використати :

Сокольники (§ 1)	} Рання весняна рослинність листяного лісу.
Помірки (§ 2)	
Новий Харків (§ 3)	

Бори:

Безлюдівський (§ 31)	} Весняна борова рослинність
Лаптівський (§ 41)	
Мерефянський (§ 28)	

Степові схили :

Нового Харкова (§ 3)	} Пізніша весняна степова рослинність
Українки (§ 5)	
„Сухого Логу“ в Рога-	
ні (§ 39)	

Щоб перевести *геологічні екскурсії* у найближчі околиці, можна зазначити лише Журавлівські яри (§ 4) та

схили під Новим Харковом (§ 3) (третинні та четвертинні поклади, денудаційні процеси).

Із дальших :

Зміїв (оголення третинних та четвертинних верстувань, терасові озера, § 34)

Гори Артема (крейда) (§ 38)

Люботин (§ 21), виходи бурого вугілля.

Експерсії по ландшафтах

Степ:

Новий Харків (§ 3)

Українка (§ 5)

Рогань (§ 39)

Крейда:

Гори Артема (§ 38)

Листяний ліс:

Сокольники (§ 1)

Помірки (§ 2)

Новий Харків (§ 3)

Покотилівка (§ 24)

Коробові Хутори (§ 37)

Бір:

Безлюдівський (§ 31)

Лаптівський (§ 41)

Мерефянський (§ 28)

Зміївські бори (§ 35, 36, 37)

Річка:

Лозовенька (§ 11)

Зайчики (§ 10)

Карачівка (§ 23)

Васищево (§ 33)

Зміїв (§ 34)

Ставок:

Сокольники (§ 1)

Українка (§ 5)

Люботин (§ 21)

Водяне (§ 20)
Пісочин (§ 18)
Рай - Єленівка (§ 19)
Березівські Мінеральні Води (§ 14)

Фот. В. Стахорского

Мерефа. Бор

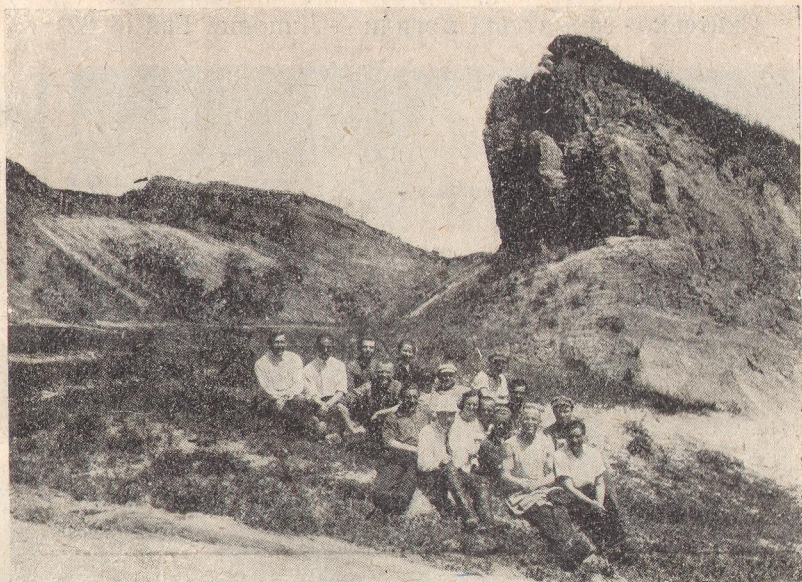
Високий Виселок (§ 25)
Зелений Гай (§ 26)
Південний Виселок (§ 27)

Болото:

Журавинне болото (§ 8)
Пересічне (§ 15)

II. СІЛЬСЬКО - ГОСПОДАРСЬКІ ЕКСКУРСІЇ

- Щкілка комгоспу (садівництво) (§ 1)
- Дослідна с.-г. станція хліборобства (§ 6)
- Дослідна с.-г. станція скотарства (§ 5)
- Деркачівський зоотехнікум (§§ 11, 12)
- Розплідник розшукних собак (§ 1)

Фот. В. Стахорского

Екскурсія на Журавлівських ярах

- Племінний завод курей „Кооптах“ (§ 29)
- Бджільницька станція (§ 28)
- Радгосп № 1 (садівництво, шкілка) (§ 21)
- Колгосп „Червоний незаможник“ (городництво, садівництво, молочарство) (§ 17)
- Колгосп „Надія“ (хліборобство, городництво, свинарство, кустарний промисел) (§ 15)

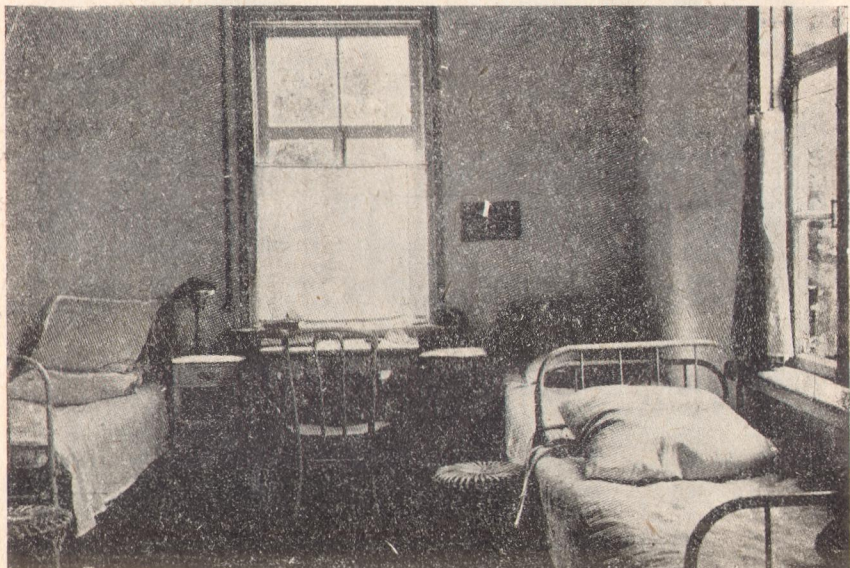
III. ВИРОБНИЧО - ЕКОНОМІЧНІ ЕКСКУРСІЇ

- Броварня в „Новій Баварії“ (§ 16)
- Кодільна фабрика ім. Петровського (§ 16)

Порцеляново - фаянсова фабрика в Будах (§ 30)
Гута в Мерепі (§ 28)
Чимбарство в Змієві (§ 34)
Есхар (§ 41)

IV. КУЛЬТУРНО - ІСТОРИЧНІ ЕКСКУРСІЇ

Неоліт — Кочеток (§ 41), околиці с. Пилипового (§ 9)
Скитсько - сарматські могили — Липовий Гай (§ 22)

Кімната курорту Бермінвод

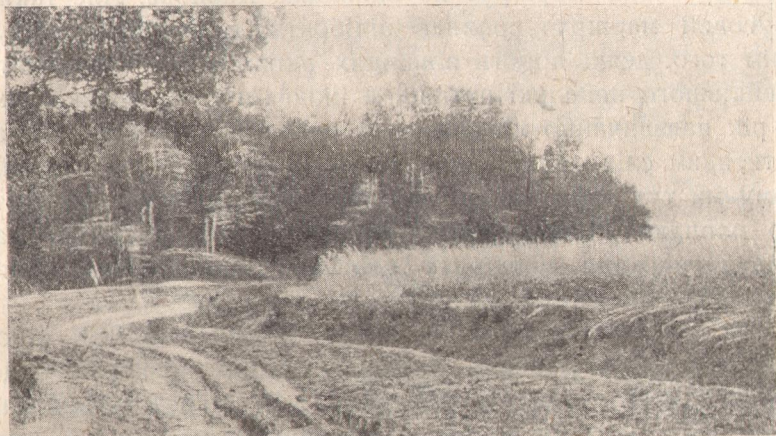
Готські могили в Люботині (§ 21)
Стародавні слов'янські городища — Хорошівське (§ 32),
Донецьке (§ 23)
Боротьба з степом — Гори Артема (§ 38)
Тип військового селища — Чугуїв (§ 42)
Етнографія російської людности — Борове (§ 33)
Етнографія козацької людности — Мерепфа (§ 28)

V. САНІТАРНО - ОСВІТНІ ЕКСКУРСІЇ :

Біолгічна станція каналізації (§ 7)
Курорт „Березівські Мінеральні Води“ (§ 14)

ВЕЛОТУРИЗМ

Звичайно не бачать різниці між велотуризмом і велоспортом, але різниця є принципова й велика. Велоспортсменові потрібний трек, асфальт. Велотурист дає

Фот. Г. Сартиссон

Коло Спасова Скита

перевагу стежці та задернованому ґрунтові бору. Спортсмен дивиться на лічильник, налягає на педаль. Туриста цікавлять не кілометри, а навколишнє.

Читаючи наші веломаршрути, не один спортсмен усміється. — „Що? за день лише 30 кілометрів?“ — Так. Лише 30. Але 30 насичених новими відомостями, вражіннями, — хіба вони не варті ста з миготінням відрізка дороги під переднім колесом?

На жаль, серед величезної більшості велосипедистів панує думка, що велосипед потребує гарних спеціальних шляхів. Ми запевняємо — немає маршруту з ближнього туризму, якого, бажаючи, не можна було зробити на велосипеді. Лише дві перешкоди знає вело — пісок та болото. Але вони і для піших маршрутів мало придатні. А скільки є маршрутів, яких не варт робити ніяким іншим способом!

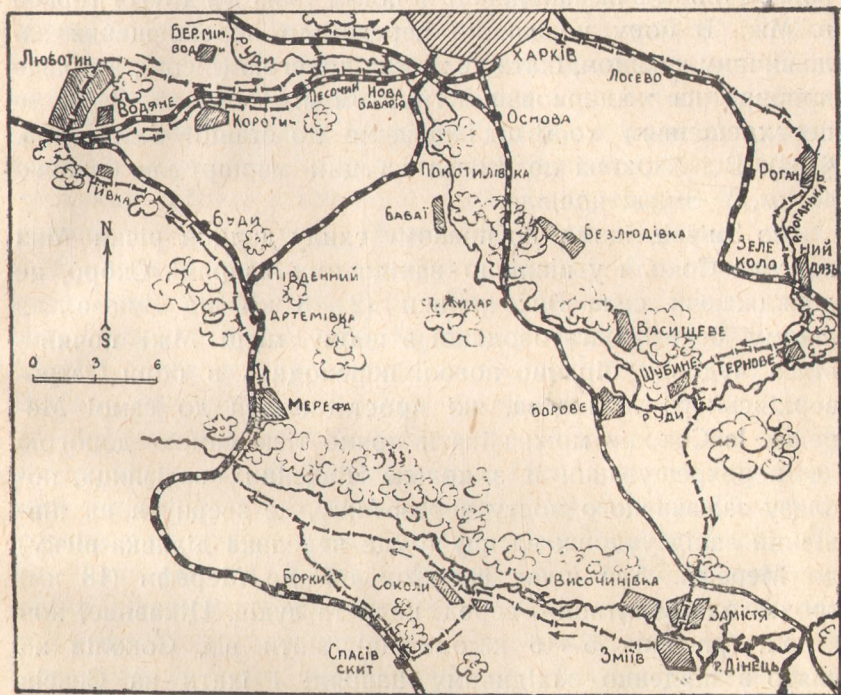
Ми наводимо ряд маршрутів, посилаючись на §§, де стрічні пункти описано в загальному розділі про околиці Харкова. Але через те, що велосипед специфічно зв'язаний з характером дороги, даємо детальніший опис деяких важливих ділянок подорожі.

№ I. Надзвичайно цікаво й корисно для туриста проробити круговий маршрут по околицях Харкова. Але такий круговий маршрут повинен відібрати дуже багато часу. Крім того, деякі дороги північних околиць, що становлять здебільшого невеликі путівці, а іноді і просто стежки, рік-у-рік надзвичайно міняються, і важко заздалегідь зазначити, яким слід давати перевагу в кожному новому сезоні. Тому ми тут описуємо південний напівкруговий маршрут, що охоплює Рогань, Зміїв, Мереху, Буди, Люботин. Загальна довжина маршруту близько 120—130 км. (Див. мапи XV, XIII, XII, X, IX, VII, VIII).

Починаємо подорож від ВЕК'у. Залишаючи ВЕК ліворуч, ідемо Чугуївським трактом. Скоро праворуч буде Харківська Дослідна Станція (див. § 6). Через деякий час тракт перетинає Чугуївську залізничну колію, що йде досі з лівого боку. Дорога йде весь час полем, перетятим кривулястими ярами. Назад чудовий загальний вид на Харків і на долину р. Немишлі, що віддаляється на північний схід. Перший великий залюднений пункт — село Рогань, куди в'їжджаємо по великому, довгому, крутому узвозу. Харків — Рогань близько 16 км (див. § 39).

Досі від самого ВЕК'у дорога йшла на південний схід. Коло Рогані ми звертаємо на південь, навіть злегка на захід по дорозі, що йде долиною річки Рогань. За селом Зелений Колодязь, переїхавши насип, ідемо дорогою в напрямі річки Роганьки до села Тернове, що на березі р. Уди,

де впадає в неї Роганька. Тернове так само, як і Шубине, що лежить на нашій дорозі, залюднене не українцями, а росіянами з характеристичними етнографічними рисами. З Тернового прямуємо у південно-західному напрямі на село Шубине (також на березі Уд). Дорога йде другою

Мапа XV

піщаною терасою лівого берега Уд з рештками бору. По деяких місцях дороги пісок так утруднює рух, що машину доводиться вести. Часто недалеко від дороги можна їхати стежкою або задернуватим ґрунтом. Від Тернового до Шубиного щось з 6 км. Можна проїхати однією з бокових доріг, так що все Шубине залишиться праворуч.

Біля Шубиного переїжджаємо міст через Уди, попадаючи на луки, проїхавши якими, виїжджаємо на другий міст через одну з відног. Зараз же за цим мостом праворуч млин, гарне купання. Тут радимо зупинитися, бо дальший

шлях до Змієва одноманітний і незалюднений. Через тутешній хутір підіймаємося крутим узвозом на плято, звідки чудовий крайовид назад, на долину р. Уди. Звідци до самого бору (з 10 км), що починається поблизу залізничного насипу, пряма дорога простягається рівниною серед поля, утворюючи наприкінці пологий узвіз до другої тераси р. Мжі. В бору невеликий перегін до перехрещення залізничним насипом, їхати не можна дорогою (пісок), а краще пробиратися задернованим ґрунтом між соснами. Зараз за перехрещенням колії під'їжджаємо до станції Зміїв (див. § 34). Від Харкова до Змієва за цим маршрутом близько 46 км. У Змієві ночівля.

Із Змієва ідемо по правому схилу долини річки Мжі на село Соколи у північно-західньому напрямі. Скоро, не доїжджаючи села Височинівки (2—3 км від Змієва), на лівому березі багатоводяної в цьому місці Мжі починається чудовий бір, що поволі переходить в бори Островхівського лісництва, які простягаються до самої Мерефи. Із Соколів можна їхати прямо тією самою дорогою до перехрещування її з колією Південних залізниць, поблизу залізничного мосту через Мжу, де звернути на північний захід уздовж насипу (буде невелика ділянка піску) до Мерефи. Але шлях від Соколів до Мерефи (18 км) трохи одноманітний — серед поля та луків. Цікавіше, хоч і далі (ріжниця 5—6 кілометрів), зійти від Соколів на плято в південно-західньому напрямі і їхати на Спасів Скит (див. § 29). Перед Спасовим Скитом дорога йде лісом. Від Спасового Скиту ідемо дорогою праворуч насипу у північно-західньому напрямі. Через деякий час дорога відходить від колії (що звертає ще більше на захід) і кінцево кінцем спускається в долину р. Мжі і зливається з описаною вже дорогою до залізничного мосту. Зміїв — Мерефа прямою дорогою майже 30 км, а коли заїжджати до Спасового Скиту, — близько 36 км. Мерефа див. § 28.

В Мерефі друга ночівля.

Далі ідемо на Буди дорогою ліворуч насипу залізничної вітки Мерефа — Люботин (на північний захід). Від Мерефи до Буд (див. § 30) близько 9—10 км. Далі знову

дорогою ліворуч лінії їдемо на село Гиївку. Дорога йде долиною, на дні якої тече болотистий, що пересихає, струмок. У Гиївці дитяча колонія в садибі кол. князя Святополк-Мирського. Від Гиївки їдемо далі на північний захід тією самою долиною до Соломахівського Радгоспу та „Четвертого ставка“ (див. § 21), звідки їдемо вгору через парк прямо до станції Люботин (див. § 21). Від вокзалу Люботин їдемо вулицею рівнобіжно з насипом до переїзду. Далі можна їхати або через село Люботин і на Харків трактом повз Бермінвод (див. § 14) (після дощу дорога тут дуже погана) — шлях цей спеціального опису не потребує — або ж стежками вздовж залізничної колії. Від переїзду — стежкою з правого боку насипу. Після платформ „Водяне“ (див. § 20) стежка в'ється серед густої ліщини. Це найдовший перегін після Люботина — Водяне — Бермінвод (село Коротич) (близько 9 км). За Коротичем неприємна дільниця шляху — стежка спускається в яр, що перитинає шлях. Потім у полі платформа „Рай-Єленівка“ (див. § 19).

Короткий перегін Рай-Єленівка — Пісочин (див. § 18) також перетинає яр. Перед самою Пісочинською платформою слід перейти через колію на лівий бік. Від Пісочина починається чудова алея, що йде через Рижов (див. § 17) до Нової Баварії. В Новій Баварії (див. § 16) залишаємо насип, звертаємо за ріг броварні (ліворуч), переїжджаємо через річку Уди і, оминувши село Григорівку, виїжджаємо на Григорівське шосе. Шосе перетинає Донецьку залізницю, повертає на північний схід і приводить нас прямо на Холодну Гору.

Цю подоріж можна вільна проробити за три дні. Ті, що бажають її варіювати заїздами, можуть збільшити її довгочасність. Робити ж її в коротший термін не рекомендується, бо це перетворить туристичну мандрівку в спортивний прогін.

№ II. Харків — Карачівка — Хорошеве — Безлюдівка — Харків. Близько 30 км. Довгочасність 1 день. (Див. мапи XI та V).

З Харкова виїжджаємо Основ'янською вулицею повз базар. Далі під залізничний міст, прямуючи шосем на село

Пилипове (див. § 9). Зараз за Пилиповим повертаємо ліворуч до річки і ідемо берегом її—стежкою до повороту річки ліворуч (на схід), у кругого узвозу доріжки. Виїшовши на гору, попадаємо на путівець, що перетинає Карачівку (див. § 23) у напрямі до Бабаїв. Далі можна їхати або цією дорогою, або, повернувши до річки однією з стежок, лугом. Уже звідси на горі здалека видно дзвіниці Хорошева (див. § 32). Від Бабаїв до Хорошева ідемо дорогою, що йде краєм листяного лісу, який спускається до річки. Виходити на гору до Хорошева треба майже біля самого монастиря. Тут довгочасний відпочинок.

Від монастиря, повернувши ліворуч, вулицею села ідемо в напрямі до ст. Жихор. Трохи не доїжджаючи її, з'їжджаємо на стежку понад насипом і ідемо нею ліворуч насипу до залізничного мосту. За мостом сосновий бір (див. § 31). Ми його переїжджаємо, ідучи праворуч від насипу. То ідемо, то ідемо між соснами. Виїхавши з бору, далі можна їхати або стежкою з правого боку насипу до другої будки і, повернувши круто праворуч, виїхати на Зміївський тракт, що доведе повз різниці до Харкова; або, повернувши праворуч спочатку дорогою понад бором, потім стежками, лугом, повз село Безлюдівку, виїхати на Зміївський тракт біля вітряків, помітних здалека.

Ті, що бажають продовжити подорож, можуть із станції Жихор біля насипу у південно-східньому напрямі проїхати до плятформи Васищеве (див. § 33). Із Васищева дорогою через вирубаний бір повертатися через Безлюдівку та Зміївський тракт.

№ III. Харків—Рогань—Тернове—Шубине—Васищеве—Безлюдівка—Харків. Довжина 65 км. (Див. мапи XV, XIII, XI).

До Шубиноного ідемо маршрутом, зазначеним у маршруті I. Від Шубиноного повертаємо на північний захід дорогою через бір на Васищеве. Тут знову треба їхати не дорогою (пісок), а прямо між деревами, вибираючи тверді задерновані місця. Переїхавши село Васищеве і доїхавши до будинків відпочинку (див. § 33), повертаємося в Харків дорогою, зазначеною в маршруті II.

IV. Харків — Мерефа — Буди — Люботин — Харків. (Див. мапи XV, V, IX, VII, VIII). Довжина близько 70 км. З Харкова виїжджаємо, як описано в маршруті II, Основ'янською вулицею, повз базар і попадаємо на Мерефянське шосе. На

Фот. В. Стахорского

Люботин. Дорога в лісу

Мерефу їхати понад залізничним насипом не можна, бо місцевість дуже перетята ярами і стежок немає, а якщо й є, то зовсім погані. Тому їдемо шляхом на село Пилипове (див. § 9). Шлях має загальний напрям на південний схід і скоро після села Пилипового перед Карачівкою (див. § 23) перехрещує залізничну колію. Потім за Покотилівкою (див. § 24) шлях знову перехрещує насип, остаточно переходячи

ліворуч (на схід) від колії. Далі, поминувши виселки Високий (див. § 25) та Зелений Гай (див. § 26), залишається праворуч, простягається майже прямою лінією до Мерефи. (Харків — Мерефа 25 км). Ті, що бажають вкоротити подорож і не заїжджати до Мерефи (див. § 28), можуть кілометрів через 2 — 2½ після Зеленого Гаю звернути з шляху праворуч (на захід) дорогою на Комарівку. Переїхати Комарівку, що злилася з виселком Південним (див. § 27), і їхати дорогою у північно-західньому напрямі з правого боку насипу колії Мерефа — Люботин на Буди (див. § 30). Про дорогу так із Мерефи до Люботина через Буди, як і з Буд до Люботина і далі до Харкова слід прочитати маршрут I.

Треба відзначити, що дорога Харків — Мерефа досить погана, бо шлях іде по дуже перетиненій місцевості, після дощу часто вкритій грудками, коломиями і т. п.

№ V. Харків — Куряж — Бермінвод — Рай - Єленівка — Харків. Довжина близько 36 км. (Див. мапи VII та VIII).

Виїжджаємо з Холодної Гори, від останньої зупинки Холодногорського трамваю по шосе на захід. Шосе іде цілком майже прямо до самого Курязького монастиря і станції Куряж (див. § 13). Приблизно на половині цієї дороги (Харків — Куряж близько 7 км) до шосе підходить насип Донецьких залізниць і далі простягається до самого Куряжу по лівий бік шосе. Від станції Куряж стежкою понад насипом, поминувши село Синолицівку, доїхати до станції Курортної. Досі дорога наша мала загальний напрям на захід. Від станції Курортної звертаємо круто на південь проїжджою дорогою, що веде від станції на курорт. Дорога йде полем, злегка вгору і через 1 кілометр приводить безпосередньо до парку та канцелярії курорту Березівських Мінеральних Вод (див. § 14). Оглянувши курорт, їдемо на південь дорогою, що веде до станції Бермінвод на Люботинській залізничній колії. Відти дорогою, описаною в маршруті I, повертаємося через Рай - Єленівку, Пісочин та Нову Баварію в Харків.

№ VI. Харків — Деркачі — Черкаська Лозова — Харків. Довжина близько 36 — 38 км. (Див. мапи VI та IV).

З Харкова виїжджаємо з кінця Панасівки і далі стежкою вздовж залізничного насипу Білгородської колії. Поминувши південний та північний пости, п'ятакформу Підгородню (див. § 10), доїжджаємо таким чином до п'ятакформи Лозовеньки (див. § 11). Від п'ятакформи Лозовеньки можна їхати далі цією самою стежкою до станції Деркачі; можна перейти й праворуч (на схід) на путівець, що підходить тут безпосередньо майже до насипу. Ця дорога також приведе до Деркачів (див. § 12). У Деркачах круто звертаємо на схід путівцем, що йде спочатку вгору, а потім листяним лісом на Черкаську Лозову. Село це лежить на схилах долини, на дні якої тече струмок, що пересихає — річка Лозовенька. Струмок цей утворює декілька болотистих ставків — один у самому селі — брудний, один далі на південь кілометрів зо два, і ще один далі на північ кілометрів з $1\frac{1}{2}$. З Черкаської Лозової дорогою, що йде на південний схід, то полем, то узліссям виїжджаємо на Білгородське шосе, яким, повернувши на південь, повз Помірки (див. § 2) і Сокольники (див. § 1) повертаємося в Харків.

ЛИЖВ'ЯНИЙ ТУРИЗМ

Лижв'яний туризм, як і піший, найменше зв'язаний з привередами дороги. Товсте снігове накриття зрівнює всі нерівності, нівелює весь мікрорельєф і дозволяє лижв'янику прокласти свій слід, де йому завгодно. Звичайно, що виходити у великі лижв'яні походи слід лише тоді, коли скрізь є такий товстий сніговий шар. Інакше лижв'яний туризм загрожує перетворитися у піше тихоходіння.

Отже ми вважаємо за недоцільне описувати лижв'яні маршрути подібно до велосипедних. Лижв'яникові не потрібно, а в зв'язку з річними коливаннями сніжного накриття і неможливо описувати подорож. Йому досить загально зазначити пункти та напрям.

Даємо як приклад два маршрути для лижв'яного туризму.

№ 1. Харків — Помірки — Велика Данилівка — Харків. Довжина близько 20 км. (Див. мапу IV).

Пройти повз Міський парк, Білгородським шосем на Сокольники (див. § 1) і Помірки (див. § 2), можна іти стежками та просіками лісом праворуч або ліворуч від шосе, дотримуючись загального його напрямку. Коло Помірок звернути на схід, пройти лісом і вийти до Великої Данилівки. Можна не доходити до самого села Данилівки, а, перейшовши в лісі замерзлу річку Очеретинку (приплив р. Харкова, тече з півночі на південь), йти її долиною на південь до злиття її з річкою Харків, трохи нижче від Великої Данилівки. З Данилівки прямувати на південь на Харків долиною річки Харкова (можна навіть просто замерзлою

річкою), або ж, пройшовши через Данилівку, вийти на дорогу, що проходить тут же з Циркунів на Харків, і цією дорогою прийти до Сабурової дачі.

№ 2. Харків — Черкаська Лозова — Олексіївка — Харків. Довжина км з 30. (Див. мапу IV).

Фот. В. Стахорского

Елки зимою в Городском парке

Перейти через Міський парк і спуститися до ставка в долину. Далі йти цією долиною на північ, увійти в лісистий Саржин (Свічний) яр (див. § 1) і прямувати цим ярком повз свічарню, відгалуження Медичного яру (праворуч) усе також на північ. Біля верха Саржиного яру дорогою, що йде на дні його, вийти на вкрите лісом плято і, додержуючись напряму тієї самої дороги (на північ), прийти

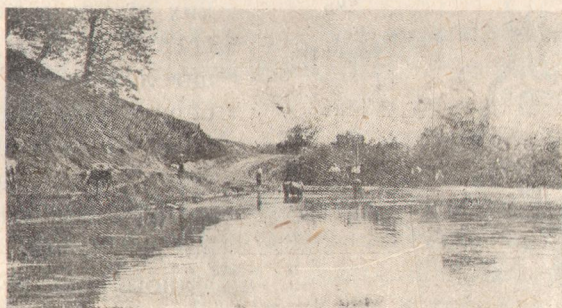
до села Черкаська Лозова. Звідци повернути назад, на південь дорогою, що йде спочатку на плято, а потім рівнобіжно з неглибокою долиною на Олексіївку. Можна йти і по самому дну долини. Цей шлях нас також приведе до Олексіївки, бо це село лежить на схилах цієї долини. Біля села Олексіївки зійти лівим схилом (на південний схід) долини і йти далі в тому самому напрямі спочатку полем, а потім узліссям. Обійшовши цей ліс (маючи його праворуч), приходимо до протилежного схилу цієї самої долини, на дні якої ми починали нашу подорож і де є ставок Міського парку. Переходимо долину, попадаємо в парк і через нього в місто.

Цікаво проробити на лижвах маршрут на Хорошеве і Безлюдівку, зазначений для велосипеда під № II, при чому до самого Хорошевого можна йти долиною річки або ж самою річкою.

Взагалі більшість описаних маршрутів для велосипедів і для піших походів можна використати і для лижв.

ЧОВНЕВИЙ ТУРИЗМ

Харків, як описано на стор. 9 і як видно із доданої мапи III, лежить біля впаду річки Харків в річку Лопань. Літнього часу обидві ці річки дуже мілкі й місцями

Фот. К. И. Платонова

На низинах річки Уди

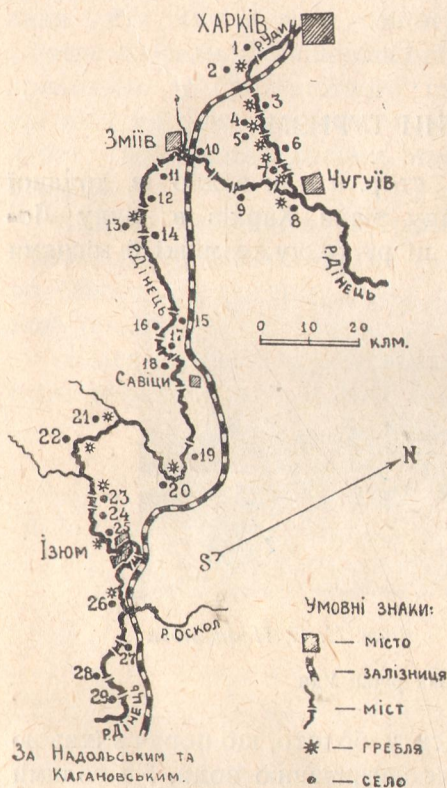
пересихають, перетворюючись у болото, що поруч з їхньою повільною течією, яка сприяє загниванню води, і з голими малолісистими берегами робить їх мало привабливими для човневих подорожів. Але у напрямі на південь, після впаду Лопані в Уди та Уд в Донець, річище поширюється, глибокає і стає щодалі цікавішим.

Ми описуємо навскрізну човневу подорож до Коробових Хуторів.

Виїжджаємо з Карачівки (див. § 23) на південний схід за течією. Кілометрів через три обминаємо село Бабаї, що лежить на лівому березі. В Бабаях гребля. Далі р. Уди тече

повз Хорошеве (див. § 32), що на правому високому березі, за яким перехрещує Донецьку залізницю і потім, пройшовши повз Безлюдівку (міст), приблизно на 20 км підходить до Васищевських будинків відпочинку (див. § 33, порон): раз за будинками відпочинку біля Танкового Хутору, що

лежить так само, як і Васищево та Безлюдівка, на лівому березі, зруйнована гребля, через яку можна проїхати. Тут Уди приймають річку Студенок. Кілометрах у трьох нижче від Васищевого, розпавшись на ряд вузьких відног, підходять до села Борового (див. § 33), що лежить на правому березі. Біля Борового велика гребля (тягти човен треба кругом з правого боку), але, не доїжджаючи до неї, зліва є обвідна віднога, що нею можна пройти підчас високого рівня води. За Боровим міст. Ще нижче від Борового р. Уди тече повз Червону галявину (також на правому березі, міст). Знову гребля. Потім повз Тернове з річкою Рогань-

Мапа XVI

кою і села Введенське та Покровське. Всі на лівому березі (у Введенському гребля та міст, у Покровському — міст). За Покровським, біля радгоспу „Червоне Поле“, кілометрів з 6 від Чугуєва, р. Уди нарешті впадає у Донець, прийнявши в себе перед злиттям річку Студенок. Де зливаються ці річки — будівля Есхару (див. § 41) — човна треба тягти майже 750 метрів.

Але, якщо договоритися з адміністрацією Есхару, можна скористатися вагонетками.

Далі ідемо вниз Дінцем. Донець тут уже чудова широка річка з силою відног та заток. Щоб не заблудитися в них, слід вибрати річище з найшвидшою течією. Особливо довга віднога йде з лівого боку корита біля села Мохнач на 10 кілометрів нижче від Есхару. У Мохначі міст. На північно-східній околиці села Мохнач на правому березі стародавнє слов'янське городище з валами, що добре збереглися. Кілометрів з 6 нижче від Мохнача ще один міст, нижче від якого, трохи не доїжджаючи до залізничного мосту, село Черемушне — на правому березі (див. § 35). Від Черемушної річка тече широкою долиною, утворюючи ряд відног та заток. Їхати найкраще, додержуючись найправішої відноги. За 6 кілометрів від Черемушної у Донець впадає правий приплив — річка Мож. Біля цього злиття високо на правому березі лежить місто Зміїв (див. § 34). Безпосередньо за Змієвим Донець тече під високою кручою правого берега, а трохи далі на лівому березі Задонецькі Хутори (див. § 36), перед якими низький міст. Кілометрів з 9 нижче від Змієва на високому лісистому правому березі майже невидима з річки — Біологічна Станція Товариства Дослідників Природи (див. § 37), а скоро за нею лиса круча — Манастирська Гора (див. § 37). На 13-му кілометрі від Змієва — Коробові Хутори (§ 37).

Описаний маршрут завдовжки мало не 90 кілометрів можна розглядати як самостійний маршрут і його можна розбити на окремі дрібніші дільниці. З останніх найцікавіші такі (віддаль зазначено в один кінець):

1. Карачівка — Васищеве — Карачівка . . . 20 кілом.
2. Карачівка — Есхар — Карачівка 50 „
3. Васищеве — Есхар — Васищеве 30 „
4. Васищеве — Зміїв — Васищеве 55 „
5. Черемушна — Коробові — Черемушна . 20 „

Ми обрали Коробові Хутори за кінцевий пункт наших маршрутів, бо вони є найпівденніше місце з найближчих описаних околиць Харкова. Але через те, що нижче за течією Дінця кілометрів з 230 є одне з найцікавіших місць

України — Артемові Гори, відвідувати які водою являє собою безсумнівний інтерес,— подаємо загальні вказівки щодо цієї подорожі ¹⁾:

Коробові — Андріївка близько .	30 кілом.,	1 гребля, 2 мости
Андріївка — Балаклея близько .	34 „	3 мости
Балаклея — Савинці близько .	20 „	1 міст
Савинці — Ізюм	94 „	5 гребель, 4 мости
Ізюм — Артемові Гори близько	45 „	1 гребля, 4 мости.

Усім згаданим від Коробових Хуторів пунктам відповідають однойменні залізничні станції (крім Андріївки, якій відповідає станція Шебелінка).

Зазначити довгочасність цих маршрутів неможливо. Це залежить від складу групи та від човна. Досвід показав, що середній добовий перегін для одновесельної плоскоденки є 20—30 кілометрів. Кілева двохвеселка може зробити вже значно більше. З другого боку, були випадки спортивних перегонів дільниці Карачівка — Васищево (20 км) за три години.

Човни крім водяних станцій Окрпрофради (Карачівка та Васищево) можна дістати у приватних осіб в більшості згаданих пунктів.

Великих човнів у довгі маршрути не брати — пам'ятати про волоки. Найзручніші такі, що (звісно, вивантаживши пакунки) з невеликою сторонньою допомогою можна перенести на руках. Важчі треба тягти, підкладаючи круглі колоди, при чому звичайно легше і безпечніше для човна волочити не через греблю збоку, а навкруги.

19/V — 29 р.

Харков.

¹⁾ Докладніше див. статтю Кагановського та Надольського „1200 кілометрів човном“ в „Культробітнику“, № 5 — 6, 1928 року і нашу статтю у тому самому журналі, № 13 — 14, 1927 року.

ПОКАЖЧИК ЗАЛІЗНИЧИХ ВІДДАЛЕНЬ У КІЛОМЕТРАХ ВІД ХАРКОВА ¹⁾

Деркачівська колія					
Харків	0,0	0,0	Артемівка	22,9	4,3
Півд. сорт. пост.	3,3	3,3	Мерефа	24,7	1,8
Півд. пост.	5,4	2,1	Пл. 272 км.	27,1	2,4
Підгородня	7,5	2,1	Езерська	36,0	8,9
Лозовенька	8,4	0,9	Утківка	36,4	0,4
Деркачі	13,4	5,0	Борки	43,9	7,5
			Спасів Скит	51,9	8,0

Люботинська колія				Зміївська колія	
Харків	0,0	0,0	Харків Дон.	0,0	0,0
Нова Баварія	6,4	6,4	Основа	5,6	5,6
Мінутка	7,8	1,4	Безлюдівка	12,4	6,8
Рижов	9,8	2,0	Жихор	15,9	3,5
Пісочин	11,5	1,7	Пл. Васищеве	20,8	4,9
Рай - Єленівка	12,6	1,1	Звидки	24,9	4,1
Бермінвод	15,7	3,1	Зміїв	35,0	10,1
Водяне	22,1	6,4	265 верства	40,5	5,5
Люботин	24,3	2,2			

Мерефянська колія				Золочівська колія	
Харків	0,0	0,0	Харків Півд.	0,0	0,0
Пл. Мости	3,2	3,2	Новоселівка	2,3	2,1
Лип. Гай	5,5	2,3	Основа	7,5	5,4
Карачівка	8,7	3,2	Пл. 229 верства	10,6	3,1
Покотилівка	9,9	1,2	Роз. 226 верства	13,4	2,8
Жовтнева	14,5	4,6	Куряж	20,5	7,1
Південний	17,4	2,9	Роз. 215 вер.	24,8	4,3
Комарівка	18,6	1,2	Курортна	28,6	3,8
			Пересічне	34,0	5,4

¹⁾ Перше число означає віддаль від початкової станції, а друге від попередньої.

Чугуївська колія

Харків півд.	0,0	0,0	Мохнач	38,8	11,9
Новоселівка	2,1	2,1	Пл. 44 км.	43,5	4,7
Пл. Мости	3,2	1,1	Пл. Дачі	48,6	5,1
Пл. 5 - й км	4,1	0,9	Чугуїв	53,2	4,6
Пл. Лопанське	5,0	0,9	Колія Люботин—Мерефа		
Верещаківка	8,0	3,0	Люботин	0,0	0,0
Харків - Балашов	10,2	2,2	Буди	9,5	9,5
Лосеве	19,7	9,5	Пл. Комарівка	13,0	3,5
Рогань	26,9	7,2	Пл. Артемівка	15,9	2,9
			Мерефа	18,2	2,3

~~№ 3833/2929~~

MS 429

0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4
1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7
1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8
1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9
2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1
2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2
2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3
2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4
2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6
2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8
2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9
3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1
3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2
3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3
3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4
3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5
3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6
3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7
3,8	3,8	3,8	3,8	3,8	3,8
3,9	3,9	3,9	3,9	3,9	3,9
4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1
4,2	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2
4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3
4,4	4,4	4,4	4,4	4,4	4,4
4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
4,6	4,6	4,6	4,6	4,6	4,6
4,7	4,7	4,7	4,7	4,7	4,7
4,8	4,8	4,8	4,8	4,8	4,8
4,9	4,9	4,9	4,9	4,9	4,9
5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0
5,1	5,1	5,1	5,1	5,1	5,1
5,2	5,2	5,2	5,2	5,2	5,2
5,3	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3
5,4	5,4	5,4	5,4	5,4	5,4
5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
5,6	5,6	5,6	5,6	5,6	5,6
5,7	5,7	5,7	5,7	5,7	5,7
5,8	5,8	5,8	5,8	5,8	5,8
5,9	5,9	5,9	5,9	5,9	5,9
6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
6,1	6,1	6,1	6,1	6,1	6,1
6,2	6,2	6,2	6,2	6,2	6,2
6,3	6,3	6,3	6,3	6,3	6,3
6,4	6,4	6,4	6,4	6,4	6,4
6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	6,5
6,6	6,6	6,6	6,6	6,6	6,6
6,7	6,7	6,7	6,7	6,7	6,7
6,8	6,8	6,8	6,8	6,8	6,8
6,9	6,9	6,9	6,9	6,9	6,9
7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0
7,1	7,1	7,1	7,1	7,1	7,1
7,2	7,2	7,2	7,2	7,2	7,2
7,3	7,3	7,3	7,3	7,3	7,3
7,4	7,4	7,4	7,4	7,4	7,4
7,5	7,5	7,5	7,5	7,5	7,5
7,6	7,6	7,6	7,6	7,6	7,6
7,7	7,7	7,7	7,7	7,7	7,7
7,8	7,8	7,8	7,8	7,8	7,8
7,9	7,9	7,9	7,9	7,9	7,9
8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0
8,1	8,1	8,1	8,1	8,1	8,1
8,2	8,2	8,2	8,2	8,2	8,2
8,3	8,3	8,3	8,3	8,3	8,3
8,4	8,4	8,4	8,4	8,4	8,4
8,5	8,5	8,5	8,5	8,5	8,5
8,6	8,6	8,6	8,6	8,6	8,6
8,7	8,7	8,7	8,7	8,7	8,7
8,8	8,8	8,8	8,8	8,8	8,8
8,9	8,9	8,9	8,9	8,9	8,9
9,0	9,0	9,0	9,0	9,0	9,0
9,1	9,1	9,1	9,1	9,1	9,1
9,2	9,2	9,2	9,2	9,2	9,2
9,3	9,3	9,3	9,3	9,3	9,3
9,4	9,4	9,4	9,4	9,4	9,4
9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5
9,6	9,6	9,6	9,6	9,6	9,6
9,7	9,7	9,7	9,7	9,7	9,7
9,8	9,8	9,8	9,8	9,8	9,8
9,9	9,9	9,9	9,9	9,9	9,9
10,0	10,0	10,0	10,0	10,0	10,0

АБЕТКОВИЙ ПОКАЖЧИК НАЗОВ МІСЦЕВОСТЕЙ (ПУНКТИВ)

	§§	Стор.		§§	Стор.
Бездюдівський бір	31	32	Лаптівський бір	41	39
Березівські Мінеральні Води	14	21	Липовий Гай	22	28
Борки	29	30	Лозовенька	11	20
Борове	33	33	Люботин	21	26
Буди	30	31	Мерефа	28	30
Васище	33	33	Мохнач	40	39
Високий виселок	25	21	Нова Баварія	16	24
Водяне	20	26	Новий Харків	3	15
Гори Артема	38	36	Пісочин	18	24
Деркачі	12	20	Пересічне	15	22
Дослідна Станція	6	17	Пилипове село	9	19
Есхар	41	39	Південний виселок	27	30
Журавинне болото	8	19	Покотилівка	24	28
Журавлівка	4	17	Помірки	2	14
Задонецькі Хутори	36	35	Рай - Еленівка	19	25
Зайчики	10	19	Рижов	17	24
Зелений Гай	26	29	Рогань	39	38
Зміїв	34	34	Сокольники	1	13
Каналізаційна Станція	7	18	Спасів Скит	29	30
Карачівка	23	28	Українка	5	17
Коробові Хутори	37	35	Хорошеве	32	32
Кочеток	42	40	Черемушне	35	34
Куряж	13	21	Чугуїв	42	40

APPENDIX TO THE JOURNAL OF THE
SOCIETY OF AMERICAN ARCHITECTS

No.	Name	Address	City	State
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

ЗМІСТ

	СТОР.
Околиці Харкова	9
Прогулянки	42
Експерсії. Туризм	46
Велотуризм	51
Лижв'яний туризм	60
Човневий туризм	63
Показчик залізничних віддалень	67
Абетковий показчик	69

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ПРАВЛІННЯ: Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

ПОШТОВІ ВІДДІЛИ ДЕРЖВИДАВУ
НАДСИЛАЮТЬ НАКЛАДНОЮ ПЛАТОЮ

КОЖНУ КНИЖКУ

ЯК ВЛАСНОГО, ТАК І ВСІХ ВИДАВНИЦТВ СРСР
ПЕРЕСИЛКА Й ПАКУВАННЯ НА ВСІ
ЗАМОВЛЕННЯ КОШТОМ ДЕРЖВИДАВУ
КОЛИ ЗАМОВЛЕННЯ БІЛЬШЕ НІЖ НА 1 КРБ.
::: І НАПЕРЕД ОПЛАЧУЄТЬСЯ ГОТІВКОЮ :::

Замовлення надсилати на такі адреси:

Харків, вул. 1 Травня, № 17. Поштовий відділ ДВУ
Київ, вул. К. Маркса, № 2. Поштовий відділ ДВУ
Одеса, вул. Лассаля, № 33 (Пасаж). Поштов. відділ ДВУ
Дніпропетровське, пр. К. Маркса, 49. Пошт. відділ ДВУ

БІБЛІОГРАФІЧНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНЕ
БЮРО ДАЄ ВСЯКІ ПОРАДИ
З КНИЖКОВОЇ СПРАВИ

КОМЕРЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ ДВУ

Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

Філії та книгарні по всіх містах України

18113-1 ✓